

**GINAMŪJŲ SU INTELEKTO
AR (IR) PSICHOSOCIALINE
NEGALIA TEISĖS LIETUVOS
BAUDŽIAMOJOJE
JUSTICIJOJE**

Šią tyrimo ataskaitą paruošė „Psichikos sveikatos perspektyvos“ (toliau - PSP) projekto „Įgalinti - ginamųjų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia įtraukties ir teisės į teisingą teismą užtikrinimas“ (ENABLE - 101056701 - JUST-2021-JACC) rėmuose.

Projektu siekiama tvariai stiprinti ginamųjų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia teisę į teisingumą ir teisingų baudžiamųjų procesų 8 Europos Sąjungos šalyse:

- Rumunijoje (Centrul de Resurse Juridice)
- Portugalijoje (Fenacerci – Federação Nacional de Cooperativas de Solidariedade Social)
- Čekijos Respublikoje (Fórum pro lidská práva)
- Slovakijoje (Fórum pro lidská práva)
- Slovėnijoje (PIC – Pravni centre za varstvo človekovih pravic in okolja)
- Bulgarijoje (KERA foundation)
- Ispanijoje (Confederación Plena Inclusión España)
- Lietuvoje (Psichikos sveikatos perspektyvos)

Projektą koordinuoja Validity Foundation (Vengrija), o gaires teisėsaugos atstovams apie asmenų su negalia teisių užtikrinimą baudžiamajame procese kuria International Commission of Jurists – European Institutions (liet. Tarptautinė teisininkų komisija – Europos institucijos) (Belgija).

Naudojamos sąvokos

Ginamasis – projekto kontekste ši sąvoka vartojama apibūdinti asmenis, dalyvaujančius baudžiamajame procese nuo įtariamojo iki bausmę atliekančio asmens. Toks vertimas buvo pasirinktas atsižvelgiant į šioje srityje dirbančių ekspertų rekomendacijas ir siekiant vientisumo su partnerių šalyse naudojama terminologija (angl. terminą „defendants“, kuris apima platesnį kontekstą, nei kaltinamasis pagal Baudžiamojo proceso kodeksą (BPK)).

Kitos sąvokos suprantamos taip, kaip apibrėžiamos Lietuvos teisės aktuose.

**Bendrai finansuojama
Europos Sąjungos**

Šį projektą bendrai finansuoja Europos Sąjunga. Išreikštos nuomonės ir požiūriai yra tik autoriaus (-ių) nuomonė ir nebūtinai atspindi Europos Sąjungos ar Europos Komisijos požiūrį ir nuomonę. Nei Europos Sąjunga, nei kita finansavimą teikianti institucija negali būti už jas atsakingos.

Padėkos

Nuoširdžiai dėkojame visiems partneriams ir institucijoms už bendradarbiavimą ir paramą atliekant šį tyrimą. Taip pat ir tyrimo dalyviams, kurie sutiko savanoriškai ir atvirai pasidalinti savo patirtimi ir neįkainojamomis įžvalgomis.

Autorės

Ugnė Grigaitė ir Gabrielė Marija Baltrušytė

Tyrimo komanda

Ugnė Grigaitė, Gabrielė Marija Baltrušytė, Kotryna Sipko, Karilė Levickaitė, Monika Guliakaitė-Danisevičienė

Kontaktai Lietuvoje

Psichikos sveikatos perspektyvos (PSP)

vilnius@perspektyvos.org

www.perspektyvos.org

Projekto kontaktai

Validity Foundation – Mental Disability Advocacy Centre

Impact Hub, Milestone Institute

Budapest, Wesselényi utca 17.

1077 Hungary

validity@validity.ngo

Paskelbimo data

2023 m. gegužės mėn.

Projekto numeris

101056701 - JUST-2021-JACC

TURINYS

	Santrauka	05
01	Įvadas	12
02	Tikslai ir metodika	15
03	Ginamųjų su negalia teisė į teisingumą	17
	Politinė ir teisinė bazė	18
	01 Tarptautinės teisinės bazės perkėlimas	20
	02 Nacionalinės teisinės sistemos, susijusios su teise į teisingumą, apžvalga	23
	03 Statistika ir duomenys apie teisę į teisingumą	29
	Suinteresuotų šalių patirtys	32
	01 Teminės analizės rezultatai	34
	02 Ginamųjų su negalia patirtys	35
	03 Baudžiamosios justicijos specialistų patirtys	41
	04 Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys	46
04	Išvados ir rekomendacijos	53
	Išvados	54
	Rekomendacijos	58
05	Literatūros sąrašas	62
	Priedai	64
	1 priedas - Tyrimo dalyvių profiliai	65
	2 priedas - Interviu teminės analizės rezultatai	67
	3 priedas - Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolo priedas	69

SANTRAUKA

SANTRAUKA

„Nors teisė į teisingumą yra esminis visų žmogaus teisių užtikrinimo ir įgyvendinimo elementas, egzistuoja kliūtys, trukdančios asmenims su negalia naudotis teise į teisingumą lygiai su kitais asmenimis. Tokios kliūtys apima teisinio veiksnio apribojimus; fizinės kliūtis patekti į teisingumo įstaigas, pavyzdžiui, teismus ir policijos nuovadas; prieinamo transporto patekti į šias įstaigas ir iš jų trūkumą; kliūtis gauti teisinę pagalbą ir atstovavimą; informacijos prieinamais formatais trūkumą; paternalistinį arba neigiamą požiūrį, kuriuo remiantis abejojama asmenų su negalia galimybėmis dalyvauti visuose teisingumo vykdymo etapuose; teisingumo srityje dirbančių specialistų mokymo šiomis temomis trūkumą. Teisingumo sistemoje asmenys su negalia dažnai laikomi nevertais, negalinčiais pasinaudoti ar net galinčiais nukentėti nuo visiems kitiems piliečiams teikiamų procesinių garantijų. Net tokios pagrindinės teisės, kaip teisė tylėti ir nekaltumo prezumpcija, gali būti pažeistos politiniu lygmeniu, įstatymuose arba kasdienėje praktikoje. Tai kuria didelę melagingų prisipažinimų, klaidingų nuosprendžių ir neteisėto laisvės atėmimo riziką.“ [1]

Šio tyrimo tikslas yra įvertinti:

Kaip ir su kokiomis kliūtimis Lietuvos baudžiamosios teisės sistemoje susiduria ginamieji su psichosocialine ar (ir) intelekto negalia, ar patiriantys psichikos sveikatos sutrikimų siekdami gauti informaciją ir paramą, ir

Kokiu mastu ir kokiais būdais Lietuvos esami įstatymai, politika bei praktika ir ypač teikiamos procedūrinės garantijos padeda ginamiesiems, patiriantiems psichikos sveikatos sutrikimų, su psichosocialine arba (ir) intelekto negalia įveikti šias kliūtis?

Šia ataskaita bus remiamasi kuriant protokolą ir praktines gaires baudžiamosios justicijos specialistams, padėsiančias gerinti baudžiamojo proceso prieinamumą asmenims su negalia.

SANTRAUKA

Pagrindinės išvados apie kliūtis, iššūkius ir teigiamą praktiką

- Lietuva į nacionalinę teisinę bazę dar nėra perkélusi ES direktyvos dėl pažeidžiamų asmenų apsaugos baudžiamajame procese. Todėl tokie asmenys nėra sistemingai identifikuojami ir negauna reikiamos pagalbos ir paramos. Lietuvos baudžiamosios justicijos sistemoje nėra teisinio apibrėžimo ar reikalavimų dėl tinkamų **procesinių sąlygų**, o pati „pažeidžiamumo“ sąvoka nėra apibrėžta teisės aktuose.
- Šalyje sistemiškai nerenkami **statistiniai duomenys apie negalią**. Oficialioje nacionalinėje statistikoje atsispindi nedidelis tokių atvejų skaičius, kuris neatitinka realybės.
- **Trūksta bendradarbiavimo** (kalbant apie statistinių duomenų rinkimą ir dalijimąsi jais bei susijusius procesus) tarp teisingumo sistemos ir sveikatos apsaugos sistemos įstaigų. Tai ypač aktualu, kai vietoj laisvės atėmimo taikomos priverčiamosios medicinos priemonės ar priverstinis gydymas, taip pat kai įkalinimo įstaigoje atsiduria asmenys, turintys neatpažintą negalią ar sunkumų.
- Pastebimi **terminų** vartojimo netikslumai ir ryškūs skirtumai tarp anglų ir lietuvių kalbos. Tarptautinių sutarčių vertimuose į lietuvių kalbą ir nacionaliniuose teisės aktuose vis dar vartojami netikslūs, pasenę, menkinantys ir neetiški terminai. Tai sukuria pastebimą painiavą ir netikslumus teisinėje sistemoje ir su oficialiais teisės aktais dirbantiems specialistams, dėl kurių reguliariai kyla nesusikalbėjimas tarp ekspertų.
- Tyrimo metu pastebėta, kad kyla problemų, susijusių su **ginamųjų negalios nustatymu laiku**. Dėl to atitinkamai dažnai kyla sunkumų nustatant individualių paramos priemonių ar procesinių sąlygų pritaikymo poreikius.
- „**Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolas**“ kelia daug iššūkių, nes jame vartojama sudėtinga techninė kalba, kurią sunku suprasti žmonėms be teisinio išsilavinimo. Todėl asmenys su intelekto arba (ir) psichosocialine negalia, susiduria su dideliais iššūkiais baudžiamojo proceso metu ir patekę į teisingumo sistemą. Tai reiškia, kad teisių įtariamiesiems ir ginamiesiems išaiškinimas priklauso nuo teisėsaugos pareigūnų įgūdžių perteikti informaciją paprasta ir suprantama kalba, nors šių gebėjimų lavinimui mokymai nėra organizuojami.
- Dauguma **rašytinių pranešimų** (pavyzdžiui, oficialių laiškų) nepateikiami lengvai suprantama

SANTRAUKA

kalba, paprasta kalba, Brailio raštu ar kitu prieinamu formatu. Baudžiamosios justicijos specialistai dažnai nežino apie galimas informacijos prieinamumo priemones.

- Apskritai trūksta **kompetencijų ir įgūdžių**, pavyzdžiui, mokymų ir specializuotų žinių apie negalią (ypač intelekto, psichosocialinę, autizmo spektrą ir pan.), psichikos sveikatą, JT Žmonių su negalia teisių konvenciją, specializuotus bendravimo įgūdžius, specialistų interviu įgūdžius, sąlygų pritaikymo prasmę ir svarbą.
- **Lėšų paskirstymas** – palyginti neproporcingai daugiau lėšų yra reguliariai skiriama pastatų ir fizinių patalpų gerinimui, tačiau neužtektinai **žmogiškiems ištekliams** ir personalo, pareigūnų, kalėjimo prižiūrėtojų ir kitų reikšmingų sistemos darbuotojų darbo kokybei ir kompetencijoms užtikrinti.
- Trūksta **specializuotų teismo psichologų ir psichiatrų**, galinčių padėti ikiteisminio tyrimo darbuotojams. Lietuvoje nėra teisinio reguliavimo ar gairių dėl šių asmenų vaidmens atliekant tyrimus. Tai lemia tyrėjų nenorą prašyti pagalbos bendraujant su negalią turinčiais ginamaisiais.
- Bendras **specializuotų psichologų** ir kitų ekspertų trūkumas sukuria sunkumų formuojant gynybą. Advokatams tampa sunku rasti kvalifikuotų specialistų, galinčių pateikti antrą nuomonę.
- Nors teoriškai yra numatytos naujos **apsaugos ir proceso gerinimo priemonės** orientuotos į asmenų su negalia teisių užtikrinimą ir prieinamumo gerinimą baudžiamosios justicijos sistemoje, praktikoje dėl žmogiškojo faktoriaus jų įgyvendinimas vyksta lėtai.
- Kokybiško **teisinio atstovavimo** iššūkiai. Praktikoje pastebimas ryškus skirtumas tarp privačių ir valstybės garantuojamų advokatų darbo kokybės. Viešojo sektoriaus paskirtų gynėjų darbe dažnai trūksta **tiesioginio bendravimo** su klientais. Dažniausiai pirmasis susitikimas vyksta teisme, o klientui suteikiama labai mažai galimybių suprasti savo gynybos strategiją ir siekiamus rezultatus.
- Dažnai kaltinamieji su negalia **asmeniškai nedalyvauja** teismo posėdžiuose, ypač nuo COVID-19 pandemijos pradžios. Kaltinamiesiems ne visada suteikiama galimybė dalyvauti teismo posėdžiuose, nes sprendimą, ar pakviesti į teismą, priima teisėjas, remdamasis sveikatos priežiūros specialistų pateikta išvada. Jei ginamieji yra toliau nuo teismo esančioje gydymo įstaigoje, jie dažnai negauna naujienų apie savo bylą ar galimybės išreikšti susidomėjimą dalyvauti procese.

SANTRAUKA

- Techniškai įmanoma, kad viso proceso metu ginamąjį palaikytų **giminaitis**, tačiau tai palikta prokurorų ir teisėjų diskrecijai. Dėl taisyklių trūkumo dažnai nenorima leisti trečiajai šaliai dalyvauti procese, nes tai gali turėti neaiškios įtakos bylos nagrinėjimui.
- „**Tarpininko**“ mechanizmas (angl. intermediary mechanism) baudžiamosios justicijos sistemoje Lietuvoje nėra reglamentuotas ar praktiškai įgyvendintas.
- Yra leistinas potencialiai **pasenusių** ir nebeatitinkančių realios ginamojo situacijos bei sveikatos būklės medicininės apžiūros dokumentų panaudojimas teismuose. Tai gali be pagrindo pailginti priverčiamųjų medicinos priemonių taikymą arba turėti įtakos teisei į teisingą bylos nagrinėjimą ir (arba) tiesioginį dalyvavimą procese.
- Akivaizdžiai trūksta tarpinstitucinio, tarpdisciplininio, tarpsektorinio **bendradarbiavimo** (pavyzdžiui, tarp teismų, prokurorų, advokatūros, nepriklausomų ekspertų ir nevyriausybių organizacijų (NVO)).
- Egzistuoja problemų, susijusių su platesne **socialinės globos sistema** ir institucinėmis paslaugomis: žmonės pradeda savo gyvenimą vaikų namuose, vėliau gali pereiti į atskiras dideles socialinės globos institucijas (arba tampa benamiais), jiems trūksta reikiamos **individualizuotos** paramos bendruomenėje, kas padidina įstatymų pažeidimo tikimybę. Panašus elgesys stebimas po bausmės atlikimo siekiant vėl **integruotis** į visuomenę: dažnai žmonės gali pakartotinai nusikalsti dėl to, kad sistemoje trūksta reikiamos paramos.
- Lietuvoje vis dar pastebimas **neigiamas visuomenės požiūris ir stigma**, susijusi su psichikos sveikatos būkle ir negalia. Dėl to ginamieji, patiriantys psichikos sveikatos sutrikimų, gali būti nepagrįstai neigiamai vertinami ir kaltinami. Dažnai tai daro įtaką policijos pareigūnų, ikiteisminio tyrimo tyrėjų ir kitų baudžiamosios justicijos sistemos teisės specialistų nuostatoms, o kartais ir nepagrįstiems praktiniams veiksams. Pavyzdžiui, apklausos ir teismo nagrinėjimo metu, jeigu nėra patvirtintos sveikatos būklės, advokatai ir prokurorai ginamojo su negalia neįprastu bendravimo būdu išstartus pareiškimus gali laikyti melu, įrodančiu kaltę.
- **Kalėjimų sistemoje** trūksta specialistų, teikiančių psichologinę ir bendrą emocinę paramą.
- Trūksta **alternatyvų** laisvės atėmimui arba priverčiamosioms medicinos priemonėms ir priverstiniam gydymui. Dėmesys sutelkiamas pagrįdžiai tik į bausmės ir nuosprendžio

SANTRAUKA

skyrimą, tačiau trūksta reikiamos individualios paramos ir **reabilitacijos** teikimo, kad asmeniui būtų lengviau atsigauti ir išvengti pakartotinio nusikaltimo.

- Baudžiamosios sistemos praktika skiriasi priklausomai nuo **savivaldybės**.

Pagrindinės rekomendacijos

- Pakeisti Baudžiamojo proceso kodekse pasenusį ir menkinantį terminą „psichiniai trūkumai“ (51, 52, 79, 200, 312, 316, 367, 368 straipsniai).
- Atnaujinti Baudžiamojo proceso kodeksą, įtraukiant: 1. nuostatas dėl procesinių sąlygų pritaikymo pažeidžiamiesiems asmenims; 2. teisę reikalauti, kad sprendimas būtų peržiūrėtas arba priemonės būtų panaikintos asmenims, kuriems taikomos priverčiamosios medicinos priemonės.
- Išplėsti patikimo pagalbininko apibrėžimą ir vaidmenį atitinkamuose reglamentuose, siekiant užtikrinti geresnius paramos mechanizmus pažeidžiamiesiems asmenims ir užtikrinti aiškumą bei bendrą supratimą tarp baudžiamosios justicijos specialistų.
- Tobulinti Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnybos teikiamas paslaugas, kad labiausiai pažeidžiami asmenys gautų kokybišką teisinę pagalbą.
- Atnaujinti Teisių išaiškinimo protokolą, kad informacija būtų pateikta supaprastintai, suprantamai, taip pat lengvai suprantama kalba.
- Tobulinti dabartinę keitimosi medicininiais įrašais praktiką, siekiant sukurti aiškią informacijos perdavimo asmenims judant per baudžiamosios justicijos sistemą procesą, kuri yra būtina siekiant sumažinti klaidų skaičių ir užtikrinti tinkamą priežiūrą ir prieigą prie vaistų bei kitos reikalingos pagalbos.
- Organizuoti reguliarius kokybiškus mokymus baudžiamosios justicijos specialistams, ypač policijos pareigūnams, dirbantiems teismuose ir areštinėse, kaip atpažinti asmenis su intelekto

SANTRAUKA

ar (ir) psichosocialine negalia, patiriančius psichikos sveikatos sutrikimų, ir tinkamai su jais bendrauti.

- Nustatyti išsamią pažeidžiamų asmenų, įtariamųjų, sulaikytų, kaltinamų ar nuteistų už nusikaltimą, atpažinimo, vertinimo ir individualios paramos teikimo tvarką.
- Sistemingai rinkti duomenis apie asmenis su negalia, dalyvaujančius baudžiamojo teisingumo sistemoje.
- Stiprinti įvairių baudžiamosios justicijos institucijų bendradarbiavimą siekiant sukurti vientisesnę ir veiksmingesnę labiau pažeidžiamiesiems ginamiesiems tinkamą procesinių sąlygų pritaikymo sistemą.

“

BŪTENT VISUOMENĖ
„NUGALINA“
ASMENIS SU NEGALIA
NAUDOTIS SAVO,
KAIP PILIEČIŲ,
ŽMOGAUS TĖISĖMIS.

01

IVADAS

ĮVADAS

Asmenų su negalia teisė į teisingumą pripažįstama Žmonių su negalia teisių konvencijos 13 straipsnyje, kuriame nustatyta, kad: „Valstybės, šios Konvencijos Šalys, užtikrina veiksmingą **asmenų su negalia teisę į teisingumą lygiai su kitais asmenimis**, įskaitant procesinių ir pagal amžių tinkamų sąlygų sudarymą, kad asmenims su negalia būtų užtikrinta galimybė kaip tiesioginiams ir netiesioginiams dalyviams, ir kaip liudytojams, veiksmingai dalyvauti visuose teisiniuose procesiniuose santykiuose, įskaitant ikiteisminį tyrimą ir kitus ikiteisminius ginčų nagrinėjimo etapus“ ir „siekdamos padėti užtikrinti asmenims su negalia veiksmingą teisę į teisingumą, **remia atitinkamą teisingumo įgyvendinimo ir užtikrinimo sistemos darbuotojų, įskaitant policijos ir kalėjimų darbuotojus, mokymą**“.

Remiantis Jungtinių Tautų tarptautiniais principais ir gairėmis dėl asmenų su negalia teisės į teisingumą (2020 m.), procedūrinės garantijos apima: „tai visi būtini atitinkami pakeitimai ir pritaikymai, susiję su teise į teisingumą, kurių reikia konkrečiu atveju, siekiant užtikrinti žmonių su negalia dalyvavimą vienodomis sąlygomis su kitais asmenimis. Skirtingai nuo tinkamų sąlygų [2], **procesinių sąlygų** sudarymo neapriboja „neproporcingos ar nepagrįstos naštos“ sąvoka (9 psl.).

Praktinis 13 straipsnio įgyvendinimas, o ypač ginamųjų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia teisė į teisingumą yra klausimas, kuris nebuvo daug tirtas, bent jau kai kuriose Europos šalyse. Šiuo tyrimu siekiama užpildyti šią spragą, analizuojant kliūtis (ir geriausią praktiką) dalyvauti baudžiamosios justicijos procese, daugiausia dėmesio skiriant asmenims su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia.

Remiantis Žmonių su negalia teisių konvencija, negalia yra besivystanti sąvoka, kuri susidaro dėl asmenų su negalia, požiūrio bei aplinkos kliūčių sąveikos, trukdančios jiems visapusiškai ir veiksmingai dalyvauti visuomenės gyvenime lygiais pagrindais su kitais. Kitaip tariant, Žmonių su negalia teisių konvencija patvirtina socialinį ir žmogaus teisėmis pagrįstą modelį kuriame siūloma nauja negalios samprata: „Būtent visuomenė „neleidžia“ asmenims su negalia naudotis savo, kaip piliečių, žmogaus teisėmis“ (Jungtinės Tautos, 2008), jei nėra numatyti būtini pritaikymai šių asmenų socialinei įtraukčiai.

Bendras šios ataskaitos tikslas – pristatyti tyrimo rezultatus apie kliūtis, su kuriomis ginamieji su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia susiduria baudžiamosios justicijos sistemoje, gaunant informaciją, paramą ir užtikrinant procesines sąlygas, ir kurios trukdo pilnavertiškai dalyvauti procese. Ataskaitoje taip pat bus įvertinta, koku mastu esami teisės aktai, politika ir (arba) praktika padeda ginamiesiems su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia įveikti šias kliūtis, ypač užtikrinant tinkamas sąlygas baudžiamojo proceso metu.

---

2. „Būtinai ir tinkamas pakeitimas ir patikslinimai, neužkraunantys neproporcingos ar pernelyg didelės naštos, kai reikia konkrečiu atveju, siekiant užtikrinti, kad žmonės su negalia galėtų naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis arba jomis naudotis lygiai su kitais“ (2 straipsnis, Jungtinės Tautos, 2006)

IVADAS

Tyrimo gairės yra pagrįstos tarptautine normatyvine baze, išdėstyta atitinkamuose **Žmonių su negalia teisių konvencijos** straipsniuose: **12 straipsnis** (Lygybė prieš įstatymą) ir **13 straipsnis** (Teisė į teisingumą); **Tarptautiniai Žmonių su negalia teisės į teisingumą principai** (JT, 2020): **1 principas** (Visi žmonės su negalia turi teisinį veiksnumą, todėl nei vienam iš jų dėl negalios negali būti apribota teisė į teisingumą.); **3 principas** (Žmonės su negalia, įskaitant vaikus su negalia, turi teisę į tinkamas procesines sąlygas.); **4 principas** (Žmonės su negalia turi teisę laiku ir prieinamu būdu susipažinti su teisiniais pranešimais ir informacija taip pat kaip ir kiti asmenys.); **5 principas** (Žmonės su negalia taip pat kaip kiti asmenys turi teisę į visas materialines ir procesines garantijas, kurios yra pripažįstamos tarptautinėje teisėje, o valstybės privalo sudaryti reikiamas sąlygas, skirtas užtikrinti tinkamą procesą.); **6 principas** (Žmonės su negalia turi teisę į nemokamą arba įperkamą teisinę pagalbą.); **10 principas** (Visiems asmenims, dirbantiems teisingumo sistemoje, turi būti pravedtos informuotumo didinimo ir mokymo programos, kuriose aptariami žmonių su negalia teisių klausimai, o konkrečiau jų teisė į teisingumą.); Europos žmogaus teisių konvencija: **5 straipsnis** (Teisė į laisvę ir saugumą), **6 straipsnis** (Teisė į teisingą bylos nagrinėjimą), **13 straipsnis** (Teisė į veiksmingą teisinės gynybos priemonę) ir **14 straipsnis** (Diskriminacijos uždraudimas); ir ES principus dėl procesinių teisių: **teisė į vertimą žodžiu ir raštu** [3], **teisė gauti informaciją** [4], **teisė turėti advokatą** [5] vykstant baudžiamajam procesui; tam tikrų **nekaltumo prezumpcijos** aspektų ir **teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąjį procesą** stiprinimas [6]; **teisinė pagalba** ginamiesiems baudžiamajame procese [7]; ir **procedūrinės garantijas įtariamiesiems pažeidžiamiesiems asmenims arba ginamiesiems baudžiamajame procese** [8].

Toliau pateikiame tyrimo tikslus ir metodiką, apibendriname pagrindines darbo išvadas (tyrimas, užklausos ir pusiau struktūruoti interviu) ir pateikiame pagrindines rekomendacijas dėl ginamųjų su intelekto ar (ir) psychosocialine negalia bei patiriančių psichikos sveikatos sutrikimų teisės į teisingumą įgyvendinimą Lietuvoje.

---

3. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2010/64/ES – 1, 2, 4 ir 5 straipsniai;

4. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2012/13/ES – Dėl teisės gauti informaciją baudžiamajame procese – 3, 4, 6 ir 7 straipsniai;

5. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2013/48/ES – Dėl teisės turėti advokatą baudžiamajame procese, įskaitant EAO, ir dėl teisės į trečiąją šalį informuoti apie laisvės atėmimą ir bendrauti su trečiaisiais asmenimis – 3 straipsnis, 4, 11 ir 13;

6. 2016 m. kovo 9 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/343 dėl tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąjį procesą aspektų stiprinimo – 6–8 straipsniai ir konstatuojamoji dalis 42;

7. 2016 m. spalio 26 d. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva (ES) 2016/1919 dėl teisinės pagalbos įtariamiesiems ir kaltinamiesiems vykstant baudžiamajam procesui ir prašomiems perduoti asmenims vykstant Europos arešto orderio vykdymo procedūroms – 4 ir 9 straipsniai;

8. 2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamajame procese – 2 ir 3 skirsniai.

02

TIKSLAI IR
METODIKA

TIKSLAI IR METODIKA

Pagrindinis tyrimo tikslas – gilinti žinias apie patirtį ir dalyvavimo baudžiamajame procese kliūtis, su kuriomis susiduria ginamieji su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriantys psichikos sveikatos sutrikimų baudžiamosios justicijos sistemoje (nuo baudžiamosios veikos tyrimo, sulaikymo iki nuosprendžio, taip pat po jo sekančio laisvės atėmimo).

Konkretūs tyrimo tikslai yra šie:

Išvardinti nacionalinę teisinę ir politinę sistemą

(įstatymus, politiką, strategijas, gaires ir kt.) apie ginamųjų su negalia teisę į teisingumą, daugiausia dėmesio skiriant procesinių sąlygų pritaikymo priemonėms.

Išnagrinėti įvairių suinteresuotųjų šalių patirtis

– ginamųjų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei psichikos sveikatos sutrikimų patirtimi, baudžiamosios justicijos specialistų, pagalbos tarnybų specialistų, nevyriausybinių organizacijų ir žmogaus teisių institucijų patirtis ir įžvalgas apie ginamųjų su negalia teisę į teisingumą, nustatant jų įvardijamas **kliūtis, iššūkius ir tobulintinas sritis**.

Surinkti rekomendacijas

iš suinteresuotųjų šalių, kaip skatinti ginamųjų su psichikos sveikatos sutrikimais, intelekto ar (ir) psichosocialine negalia įtraukimą į baudžiamuosius procesus ir užtikrinti teisę į teisingą teismą, nurodant reikalingą paramą ir pritaikant procesines sąlygas.

Šiems tikslams pasiekti buvo atlikta literatūros analizė bei tiriamasis darbas. Literatūros **analizė** apėmė atitinkamų politikos dokumentų (pvz., nacionalinės teisės aktų, politikos, strategijų, ataskaitų, statistikos) nustatymą ir analizę, susijusią su procedūrinių priemonių pritaikymu ir suteikimu teisingumo sistemoje asmenims su negalia.

Buvo atlikti **pusiau struktūruoti interviu** (N=13) su pagrindinėmis suinteresuotomis šalimis: ginamaisiais su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei psichikos sveikatos sutrikimų patirtimi (N=6); baudžiamosios justicijos specialistais (N=4); pagalbos paslaugų specialistais (N=2); akademikais (N=1). Interviu buvo atliekami nuo 2022 m. spalio mėn. iki 2023 m. kovo mėn. Pirmenybė teikta asmenims, kurie per pastaruosius tris metus turėjo patirties su baudžiamosios justicijos sistema. Šio tyrimo dalyviams nustatyti ir įdarbinti buvo naudojamas netikimybinis tikslinis atrankos metodas. Duomenys buvo analizuojami naudojant teminę analizę, pasitelkiant MAXQDA programinę įrangą.

03

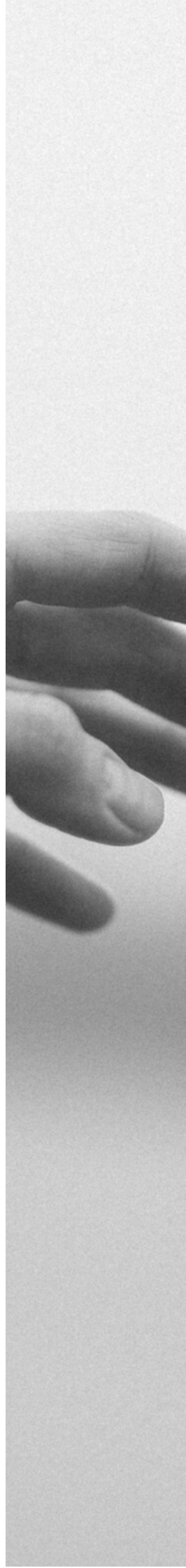
GINAMŪJŲ SU
NEGALIA TEISE Į
TEISINGUMĄ

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISE Į
TEISINGUMĄ

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

- 01** Tarptautinės teisinės bazės perkėlimas
- 02** Nacionalinės teisinės sistemos,
susijusios su teise į teisingumą,
apžvalga
- 03** Statistika ir duomenys apie teisę į
teisingumą

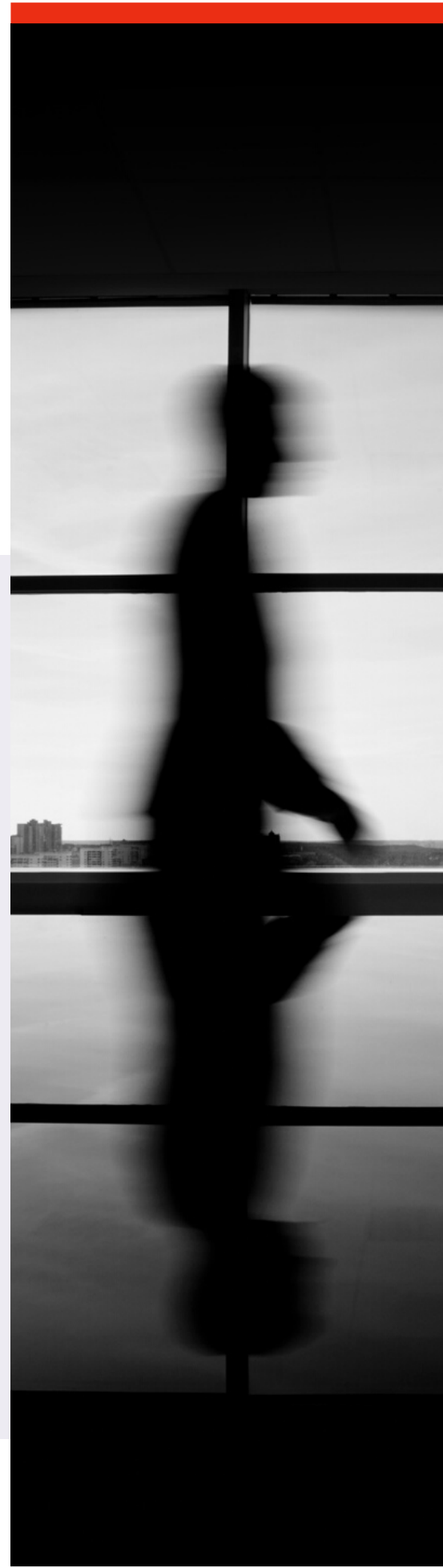
POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

TEISĖ Į TEISINGUMĄ

Pagrindinis tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti teisinę ir politinę sistemą, susijusią su ginamųjų su negalia teisėmis ir teise į teisingumą Lietuvoje.

Šios analizės rezultatai pateikiami keturiais poskyriais:

- a) pagrindinių Lietuvoje priimtų tarptautinių teisinių įsipareigojimų ir kryptių, susijusių su asmenų su negalia teisėmis bei teise į teisingumą, nustatymas;
- b) trumpa svarbiausių įstatymų, politikos ar strategijų, reglamentuojančių asmenų su negalia teises ir teisę į teisingumą, apžvalga;
- c) analizė, kaip skatinamas teisingumo vykdymo srityje dirbančių asmenų mokymas ir sąmoningumo ugdymas;
- d) turimų oficialių duomenų, susijusių su asmenų su negalia teisėmis ir teise į teisingumą, pateikimas.

01 Tarptautinės teisinės bazės perkėlimas

Lietuva JT Žmonių su negalia teisių konvenciją ir jos fakultatyvinį protokolą ratifikavo 2010 m. gruodžio 8 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė priėmė nutarimą Nr. 1739 „Dėl Jungtinių Tautų Žmonių su negalia teisių konvencijos ir jos fakultatyvaus protokolo įgyvendinimo“, kuriame buvo išdėstytas institucinis Konvencijos įgyvendinimo mechanizmas, atsižvelgiant į Konvencijos 33 straipsnio nuostatas. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija buvo paskirta koordinuojančia institucija Lietuvoje. Kitos mechanizme minimos valstybės institucijos – Švietimo ir mokslo, Susisiekimo, Sveikatos, Aplinkos, Ūkio, Teisingumo, Užsienio reikalų, Vidaus reikalų, Kultūros ministerijos, Kūno kultūros ir sporto departamentas prie Vyriausybės, Lietuvos Respublikos Statistikos departamentas ir Visuomenės plėtros komitetas prie Susisiekimo ministerijos.

2016 m. rugpjūčio 31 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimu Nr. 894 pakeitė Konvencijos įgyvendinimo tvarką ir Konvencijos įgyvendinimą koordinuojančia institucija buvo paskirta Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. Tai reiškia, kad Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai, be anksčiau planuotos asmenų su negalia socialinės integracijos politikos formavimo, taip pat pavesta dalyvauti rengiant Nacionalinius pažangos planus, skirtus strateginiams tikslams ir (arba) pažangos uždaviniams nustatyti. nacionalinė asmenų su negalia integracijos politika ir nacionalinės plėtros programos.

Dėl 12 straipsnio (Lygybė prieš įstatymą) ir 13 straipsnio (Teisė į teisingumą) JT Žmonių su negalia teisių komiteto 2016 m. baigiamose pastabose Lietuvai buvo išreikštas didelis susirūpinimas dėl šalyje galiojančių teisinių nuostatų, leidžiančių asmenų su negalia veiksnio apribojimus. Remdamasis savo bendruoju komentaru Nr. 1 (2014), Komitetas rekomendavo

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

01 Tarptautinės teisinės bazės perkėlimas

Lietuvai panaikinti įstatymus, politiką ir praktiką, leidžiančią apriboti veiksnumą ir globoti asmenis su negalia. Komitetas taip pat rekomendavo pakeisti galimybę kitiems asmenims priimti sprendimus už asmenis su negalia į labiau įgalinančią pagalbą priimant sprendimus.

Dėl 13 straipsnio Komitetas išreiškė susirūpinimą dėl mokymų, skirtų teismų ir teisėsaugos specialistams, skaičiaus, apimties, turinio ir kokybės. Komitetas pastebėjo, kad esami mokymai neapima visų kliūčių, su kuriomis susiduria asmenys su negalia teisingumo sistemoje. Komitetas rekomendavo parengti ir įgyvendinti nacionalinį veiksmų planą, glaudžiai bendradarbiaujant su žmonių su negalia organizacijomis. Taip būtų siekiama stiprinti specialistų, įskaitant teisėjus, prokurorus, policijos pareigūnus ir kalėjimų personalą, gebėjimus, pagerinti jų žinias apie asmenų su negalia teises ir užtikrinti, kad visose teisinėse procedūrose būtų suteiktos pritaikytos sąlygos, o įkalinimo įstaigose – tinkamas pritaikymas.

Kitose svarbiose išvadose Komitetas pažymėjo, kad Baudžiamojo proceso kodekso 6 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad teisingumas baudžiamajame procese vykdomas vadovaujantis principu, kad įstatymui ir teismui visi asmenys lygūs, neatsižvelgiant į jų kilmę, socialinę ar socialinę padėtį, turtinę padėtį, tautinę kilmę, rasę, lytį, išsilavinimą, kalbą, religinius ar politinius įsitikinimus, veiklos rūšis ir pobūdį, gyvenamąją vietą ir kitas aplinkybes, draudžiama bet kam suteikti privilegijas ar daryti kokius nors apribojimus dėl tam tikrų aplinkybių, asmeninio pobūdžio, socialinės ir turtinės padėties. Taigi, nepaisant to, ar asmuo turi negalią, ar ne, teismai pirmiausia vadovaujasi lygybės prieš įstatymą principu ir užtikrina visiems dalyvaujantiems vienodas procesines teises.

JT Konvencija prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą, Lietuva ratifikavo 1996 m. Peržiūrėjęs ketvirtąją šalies periodinę ataskaitą 2021 m. Komitetas konstatavo, kad Lietuva artėja prie visiško Konvencijos laikymosi.

2021 m. gruodžio 10–20 d. **Europos komiteto prieš kankinimą ir nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą prevencijos komiteto delegacija** lankėsi Lietuvoje. Ataskaitoje, panašiai kaip ir per ankstesnį 2019 m. vizitą, akcentuojami klausimai, susiję su specializuotų psichikos sveikatos paslaugų prieinamumu įkalinimo įstaigose ir laisvės atėmimo vietų ligoninėje. Komitetas išreiškė didelį susirūpinimą dėl to, kad daugelis seniai parengtų rekomendacijų, kai kurios iš jų nuo pirmojo periodinio vizito Lietuvoje 2000 m., lieka neįgyvendintos (arba įgyvendintos tik iš dalies). Tai susiję su rekomendacijomis dėl plačiai paplitusio smurto tarp kalinių ir neformalios kalinių hierarchijos, taip pat su nelegalių narkotikų gausa ir tikslinių strategijų, skirtų padėti dideliame narkotikų vartotojų skaičiui kalėjimuose, stoka. Ataskaitoje nebuvo minima asmenų su negalia teisė į teisingumą.

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

01 Tarptautinės teisinės bazės perkėlimas

Lietuvos socialinių tyrimų centras 2020 m. atliko tyrimą dėl ES direktyvos 2016/343 dėl **tam tikrų nekaltumo prezumpcijos ir teisės dalyvauti nagrinėjant baudžiamąją bylą teisme aspektų užtikrinimo**. Tyrimo ataskaitoje padaryta išvada, kad:

„Jei kaltinamasis turi psichosocialinę ar intelekto negalią arba prokuroras ar teisėjas pastebi, kad kaltinamasis nesupranta, kas vyksta, kaltinamajam rekomenduojamas advokatas; taip pat siūloma, kad giminaitis galėtų lydėti tokį asmenį ir dalyvauti apklausiant bet kokius liudytojus. Jei kaltinamasis negali dalyvauti teismo posėdyje dėl savo psichikos sveikatos būklės, turi dalyvauti jo advokatas. Psichiatrai gali rekomenduoti pacientui iš viso nedalyvauti teismo posėdyje. Jeigu kaltinamasis turi kokių nors psichologinių problemų, kreipiamasi medicininės ekspertizės dėl atsakomybės ir tada prasideda visai kitas procesas.“

2017 m. Žmogaus teisių stebėjimo institutas paskelbė šalies ataskaitą dėl **Direktyvos 2012/13/ES dėl teisės į informaciją baudžiamajame procese** perkėlimo į nacionalinę teisę, kurioje daroma išvada, kad didžioji dalis direktyvos perkelta į Lietuvos teisinę sistemą. Rekomenduota parengti specialų, labiau prieinamą teisių išaiškinimo raštą, skirtus pažeidžiamoms grupėms, pavyzdžiui, nepilnamečiams ar žmonėms su negalia. Nebuvo rasta informacijos, kad tokia rekomendacija buvo įgyvendinta.

Lietuva dar neperkėlė į nacionalinę teisės sistemą 2013 m. lapkričio 27 d. **Europos Komisijos rekomendacijos dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims ir ginamiems baudžiamosiose bylose**.

02 Nacionalinės teisinės sistemos, susijusios su teise į teisingumą, apžvalga

Bendrieji negalios ir psichikos sveikatos teisės aktai

Dalyvavimo teisė / veiksnio pripažinimas

Lietuvoje yra du civilinės teisės institutai, kuriais gali būti ribojamos asmenų teisės: neveiknumas ir ribotas veiksnumas. Kai asmens veiksnumas yra ribotas, jam skiriama globa. Civilinio kodekso (CK) 2.10 straipsnis nustato fizinio asmens, kuris dėl psichikos sveikatos būklės negali suprasti savo veiksmų reikšmės ar jų valdyti, pripažinimo neveiksniu pagrindus ir tvarką.

Nevyriausybinių organizacijų pastebi, kad nemažos dalies nedarbingų asmenų, gyvenančių socialinės globos įstaigose, globėjai yra pačios socialinės globos įstaigos. Kai asmens interesai nesutampa su tokios institucijos norais ir interesais, susidariusi situacija gali sukelti rimtą interesų konfliktą. Kadangi neveiksniui asmeniui atstovauja jo globėjas, ši tvarka pažeidžia asmens teises. Į tai atkreipė dėmesį ir Europos Žmogaus Teisių Teismas byloje D.D. prieš Lietuvą, nurodydamas, kad asmuo turi turėti teisę ginčyti savo neterminuotą priverstinį buvimą globos institucijoje teisme; asmuo taip pat turi turėti atskirą atstovą pagal įstatymą, kuris išskirtinai atstovautų jo interesams (o ne globėjo ir socialinės globos ar psichikos sveikatos įstaigos interesams).

Nors Konvencijos 14 straipsnyje nustatyta, kad asmens laisvė negali būti ribojama negalios pagrindu, Lietuvoje laisvės apribojimas ar atėmimas yra įteisintas asmenims su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriantiems psichikos sveikatos sutrikimų šiais atvejais:

1) Kai jiems baudžiamojo proceso tvarka skiriamos stacionarinės priverčiamosios medicinos priemonės, jeigu jie nusikalstamą veiką padarė būdami neveiksnūs ar ribotos atsakomybės, taip pat tiems, kurie po nusikalstamos veikos padarymo arba bausmės skyrimo patyrė psichikos sveikatos sutrikimą ir dėl to negali suprasti savo veiksmų esmės ar jų valdyti (BK 98 str.; BPK 392, 403, 405 straipsniai);

2) Kai priverstinai hospitalizuoti asmenys, patiriantys psichikos sveikatos sutrikimų ir elgesio problemų,

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

02 Nacionalinės teisinės sistemos, susijusios su teise į teisingumą, apžvalga

atsisako būti hospitalizuoti ir yra reali grėsmė, kad savo veiksmais gali padaryti esminės žalos savo ar kitų sveikatai ar gyvybei (ne ilgiau kaip 3 dienas, 2.26 str. CK 4 str., Psichikos sveikata Priežiūros įstatymo 12 str.).

Negalėjimas stoti prieš teismą (visiškas pašalinimas iš baudžiamojo proceso)

Pagal Baudžiamąjį kodeksą, teismai gali taikyti priverčiamąsias medicinos priemones asmenims, teismo pripažintiems neveiksniais ar ribotai veiksniais, taip pat asmenims, kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar paskyrus bausmę kyla psichikos sveikatos sunkumų ir dėl to jie negali suprasti savo veiksmų esmės arba jų valdyti. Kodekso 76 straipsnyje aiškiai nurodytas atleidimas nuo kaltės dėl sveikatos būklės, įskaitant psichikos sveikatos diagnozę. Šis skirsnis taikomas asmenims, kurie dėl savo sveikatos būklės negali suprasti savo veiksmų esmės ar jų valdyti, ir yra atleidžiami nuo tolesnio bausmės vykdymo.

Teismas, atleisdamas tokį asmenį nuo bausmės, sprendžia dėl priverčiamųjų medicinos priemonių ar priverstinio gydymo skyrimo. Jei asmens sveikatos būklė pasikeičia, jis gali būti išsiųstas toliau atlikti bausmę. Tokiu atveju laikas, per kurį buvo taikomos priverčiamosios medicinos priemonės, įskaitomas į laisvės atėmimo laiką. Atvejais, kai asmenys laikomi neatsigavę, tai gali baigtis ilgalaikiu laisvės atėmimu.

Priverstinis gydymas, institucionalizacija, įkalinimo alternatyvos

BK 98 straipsnyje nurodytos priverčiamosios medicinos priemonės. Tam, kad būtų taikomas priverstinis gydymas, pirmiausia reikia, kad asmenys būtų teismo pripažinti ribotos atsakomybės [9] ar sumažėjusio veiksnumo [10], taip pat asmenys, kuriems po nusikalstamos veikos padarymo ar nuteisimo pasireiškė psichikos sveikatos sutrikimas ir dėl to jie negali suprasti savo veiksmų esmės ar jų valdyti.

Medicininės priemonės gali būti ambulatorinės arba stacionarios. Ambulatorinės priemonės apima ambulatorinį stebėjimą pirminės psichikos sveikatos priežiūros sąlygomis. Jas teismas taiko asmeniui, kurio dėl padarytos veikos pavojingumo ir psichikos sveikatos būklės nereikia stebėti ir gydyti stacionare arba kuris gali toliau gydytis ambulatoriškai, kai po stacionarinio gydymo pagerėja jų psichikos sveikatos būklė. Sveikatos apsaugos ministerijai pavaldžiose specializuotose psichikos sveikatos priežiūros įstaigose stacionarus stebėjimas gali būti bendrojo, sustiprinto ar griežto

---

9. Pagal str. Baudžiamojo kodekso 17 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad asmuo neatsako baudžiamajon atsakomybėn, jeigu darydamas šiame kodekse uždraustą veiką negalėjo suvokti jos pavojingumo ar valdyti savo veiksmų dėl psichikos sveikatos būklės.

10. Pagal str. Pagal Baudžiamojo kodekso 18 straipsnio 1 dalį teismas pripažįsta asmenį ribotai pakaltinamam ar apribotam veiksniumi, jeigu tas asmuo, darydamas šio kodekso uždraustą veiką, negalėjo visiškai suprasti nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdžio ar tinkamai valdyti savo veiksmų. Į psichikos sveikatos būklę, o tai nėra pakankamas pagrindas pripažinti juos nepakaltinamais

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

02 Nacionalinės teisinės sistemos, susijusios su teise į teisingumą, apžvalga

stebėjimo sąlygomis. Konkretūs reikalavimai kiekvienam yra išdėstyti Kodekse.

Priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo procesas nustatytas Baudžiamojo proceso kodekso 394 straipsnyje. Šiame kodekse išskiriamos aplinkybės, būtinos taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, kurios nustatomos ikiteisminio tyrimo, teismo nagrinėjimo metu arba po bausmės paskyrimo. Jeigu aplinkybės yra nustatytos ikiteisminio tyrimo ar bylos nagrinėjimo teisme metu, ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas gali atlikti vieną iš šių veiksmų:

1. Ikiteisminio tyrimo pareigūnas perduoda tyrimo medžiagą prokurorui. Kai yra pagrindas, prokuroras užrašo rezoliuciją pradėti procesą taikyti priverčiamąsias medicinos priemones ir paveda ikiteisminio tyrimo įstaigai atlikti ikiteisminį tyrimą arba pats jį atlieka;
2. Bylos nagrinėjimo teisme metu teisėjas ar teismas priima nutartį pradėti procesą taikyti priverčiamąsias medicinos priemones.

Jeigu aplinkybės nustatomos po bausmės paskyrimo, teismas priima sprendimus:

1. Kol nuosprendis neįsiteisėjęs ir nepradėtas vykdyti, teismas perima bylą savo žinion ir nutaria pradėti procesą taikyti priverčiamąsias medicinos priemones;
2. Kai nuosprendis jau vykdomas, teismas, gavęs užklausą iš bausmę vykdančios institucijos ir perėmęs baudžiamąją bylą, pradeda procesą taikyti priverčiamąsias medicinos priemones.

Teismas, išnagrinėjęs bylą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo, priima vieną iš šių nutarčių:

1. Taikyti asmeniui priverčiamąsias medicinos priemones,
2. Atleisti asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės ir taikyti jam priverčiamąsias medicinos priemones,
3. Sustabdyti bylos nagrinėjimą ar bausmės vykdymą ir taikyti priverčiamąsias medicinos priemones,
4. Nutraukti bylą ir netaikyti priverčiamųjų medicinos priemonių;
5. Perduoti bylą iš naujo tirti;
6. Nutraukti bylą.

Lietuvoje priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo laiko teismas nenustato. Jos taikomos tol, kol žmogus atsigauna arba pagerėja jo psichikos sveikatos būklė ir išnyksta pavojingumas. Ne rečiau kaip kartą per pusmetį, remiantis sveikatos priežiūros įstaigos išvada, teismas turi spręsti klausimą dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimo, rūšies pakeitimo ar jų taikymo panaikinimo. Šių procesų metu valstybės garantuojama teisinė pagalba yra prieinama, tačiau pačių atsakovų dalyvavimas nėra privalomas ir konkretūs proceso pritaikymai paprastai netaikomi. BPK 405 straipsnis reglamentuoja priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo pratęsimą,

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

02 Nacionalinės teisinės sistemos, susijusios su teise į teisingumą, apžvalga

pakeitimą ar panaikinimą. Pagal Kodekso 98 straipsnio 7 dalį, jeigu asmeniui nebūtina taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, taip pat teismui atšaukus šių priemonių taikymą, asmuo teismo gali būti perduotas artimųjų ar kitų asmenų priežiūrai ir kartu asmeniui gali būti skiriama medicininė priežiūra.

Gydytojų komisija gali pripažinti „pasveikusiu“ asmenį, kuris po nusikalstamos veikos padarymo ar paskyrus bausmę patyrė psichikos sveikatos sutrikimą ir dėl to buvo taikyta priverčiamoji gydymo priemonė. Tokiu atveju teismas panaikina priverčiamąją priemonę ir sprendžia, ar perduoti bylą nagrinėti ikiteisminiam tyrimui, ar teismui bendra tvarka, ar siųsti asmenį tęsti bausmės atlikimą.

Sveikatos priežiūros įstaigoje išbūtas laikas įskaitomas į suėmimo ir bausmės atlikimo laiką. Psichikos sveikatos priežiūros įstatymas reglamentuoja asmenų, kuriems taikomos teismo paskirtos priverčiamosios gydymo priemonės, psichikos sveikatos priežiūrą.

Nacionalinė negalios strategija

2020 m. rugsėjo 8 d. Socialinės apsaugos ir darbo ministras įsakymu Nr. A1-817 patvirtino Žmonių su negalia socialinės integracijos 2021-2023 metų veiksmų planą. Šis planas nėra privalomas teisinėms institucijoms, o įgyvendinimas priklauso nuo finansavimo.

Sąlygų pritaikymas

Tarptautiniai principai ir gairės dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą 3 principas nustato, kad asmenys su negalia, įskaitant vaikus su negalia, **turi teisę į sąlygų pritaikymą**, kuris turėtų

- 1) Palengvinti bendravimą, užtikrinti, kad ginamieji su negalia supranta savo teises, bylos medžiagą ir dalyvavimą procese (pvz., vertimo į gestų kalbą garantija, papildomos ir alternatyvios komunikacijos, transporto, tarpininkų naudojimas);
- 2) Užtikrinti visišką fizinės aplinkos prieinamumą (įskaitant prieigą prie teismo pastato, fizinio patalpos išplanavimo koregavimą);
- 3) Pakoreguoti procedūrų taisykles (pvz., gali apimti garso ir vaizdo įrašų naudojimą, vaizdo nuorodas, patikslinimus apklausos metu);
- 4) Atsižvelgti į lytį ir tai, ar asmeniui apribota laisvė.

Pritaikytos procedūrinės sąlygos (angl. procedural accommodations) Lietuvoje suteikiamos labai ribotai – tai nėra aiškiai apibrėžta nacionaliniuose įstatymuose ir kituose teisės aktuose.

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

02 Nacionalinės teisinės sistemos, susijusios su teise į teisingumą, apžvalga

Teisė į informaciją

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos vertinimu, bendras informacijos prieinamumas Lietuvoje siekia apie 5 proc. Dėl to dauguma viešojo sektoriaus institucijų ir teismų internetinių puslapių atitinka tik minimalius skaitmeninės erdvės prieinamumo kriterijus. 2022 m. „Kurk Lietuvai“ atliktoje apklausoje viešojo sektoriaus darbuotojai ir žmonių su negalia atstovai teigė, kad daugiau informacijos lengvai suprantama kalba būtų naudinga teismams ir policijos sistemoje. Atliekant šį tyrimą, tik „Ką turėtų žinoti nusikaltimų aukos?“ bukletas Lietuvos teismų interneto svetainėje buvo prieinamas lengvai suprantamos kalbos formatu ir gestų kalba.

Dėl teisės suprasti, būti išklausytam ir suprastam Baudžiamojo proceso kodekso 43 straipsnyje nustatyta, kad vertėjas yra asmuo, mokantis vertimui reikalingas kalbas arba suprantantis nebylio ar kurčiojo požymius, kviečiamas dalyvauti procese ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo Kodekso nustatyta tvarka. Vertėjas gali dalyvauti procese užtikrindamas savo dalyvavimą nuotolinio garso ir vaizdo perdavimo būdu, išskyrus atvejus, kai tiesioginis vertėjo dalyvavimas yra būtinas, kad proceso dalyvis tinkamai įgyvendintų savo teises ar suprastų vykstantį baudžiamąjį procesą.

Be jau nurodytų vertimo žodžiu paslaugų teikimo, kitos informacinio prieinamumo priemonės Lietuvoje yra labai ribotos. Pavyzdžiui, neprieinamas ir sunkiai suprantamas „Teisių išaiškinimo protokolai“ yra didelė problema. Tai sudėtingas, teisine kalba pateiktas dokumentas sunkiai suprantamas žmonėms, neturintiems teisinio išsilavinimo (žr. 3 priedą). Todėl asmenys su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia baudžiamojo proceso metu šiuo klausimu susiduria su dideliais iššūkiais. Teisių išaiškinimas ginamiesiems paliktas pareigūnų nuožiūrai ir gebėjimams.

Nepriklausomi tarpininkai ir (arba) pagalbininkai

„Tarpininko“ mechanizmas (angl. intermediary mechanism) baudžiamosios justicijos sistemoje Lietuvoje nėra reglamentuotas.

Leidimas asmeniui su negalia lydėti šeimos nariams, draugams ar kitiems, kad jie teiktų emocinę ir moralinę paramą

Pagal Baudžiamojo proceso kodekso 53 straipsnio 4 dalį, prokuroro nutarimu ar teismo nutartimi trečiajam asmeniui gali būti leista dalyvauti procese atstovo teisėmis. Tai reiškia šeimos narį ar artimą giminaitį, pateikusį rašytinį arba žodinį prašymą. Šis žmogus gali atstovauti asmeniui, kuris teismo

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

02 Nacionalinės teisinės sistemos, susijusios su teise į teisingumą, apžvalga

nebūtinai yra pripažintas neveiksniu, tačiau dėl savo amžiaus, negalios, ligos ar kitų svarbių priežasčių negali tinkamai įgyvendinti savo teisių.

Teisė į vertimą žodžiu ir bendravimo pagalbą

2018 metais Žmogaus teisių stebėjimo instituto atliktas tyrimas parodė, kad policijos tyrėjai yra susidūrę su situacijomis, kai buvo būtinas gestų kalbos vertimas, ir nepatyrė sunkumų užtikrinant tokį vertimą. Taip yra dėl to, kad lietuvių gestų kalbos vertimo paslaugas teikia penki gestų kalbos vertėjų centrai, veikiantys Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio regionuose. Tačiau vienas iš tyrėjų išskėlė faktą, kad kai kuriais atvejais sulaikantys pareigūnai gali pamiršti pažymėti, ar įtariamasis turi negalia, ar turi individualių poreikių.

Nuotoliniai teismo posėdžiai

2021 m. rugpjūčio 27 d. Teisėjų taryba pateikė savo rekomendacijas dėl nuotolinių posėdžių, tačiau nebuvo užsiminta, kad ši paslauga būtų pritaikyta potencialiems asmenų su negalia poreikiams.

Teisių stebėseną

Nepriklausomas mechanizmas

Nacionalinės žmogaus teisių institucijos statusą Lietuvoje turi Seimo kontrolierių įstaiga. Be daugelio kitų savo funkcijų, ji nuolat vykdo Nacionalinio prevencinio mechanizmo veiklą, kuri apima žmogaus teisių sąlygų stebėjimą laisvės atėmimo vietose pagal JT Konvenciją prieš kankinimą ir kitokį žiaurų, nežmonišką ar žeminantį elgesį ar baudimą.

Lygybės institucija

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba yra nacionalinė lygybės organizacija, atsakinga už pranešimų apie diskriminaciją dėl bet kokios priežasties, įskaitant negalia, tvarkymą, leidžiamą pagal nacionalinius įstatymus neteisminiuose procesuose. Kontrolierius gali tiek nagrinėti skundus, tiek skirti administracines nuobaudas pagal Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksą.

Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyboje veikia Žmonių su negalia teisių stebėsenos komisija. Tačiau iki šiol nebuvo priimta jokių sprendimų dėl žmonių su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia teisės į teisingumą.

03 Statistika ir duomenys apie teisę į teisingumą

Statistika ir duomenų apie teisę į teisingumą rinkimas

Lietuvoje yra labai nedaug oficialių statistinių duomenų apie ginamuosius su negalia. Įgyvendindama Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintą 2021-2030 metų Nacionalinį pažangos planą ir uždavinį „Sukurti žmonėms su negalia tinkamą aplinką visose gyvenimo srityse“, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija parengė 2021–2030 m. šiam tikslui skirtą plėtros programą.

Programoje nurodoma, kad šiuo metu preliminarus fizinės infrastruktūros prieinamumo lygis šalyje, įskaitant teismus, siekia apie 30 proc., o informacinės infrastruktūros ir informacijos įsisavinimo lygis – tik apie 5 proc. Plėtros programa fiziniam ir informaciniam prieinamumui gerinti dar nėra iki galo parengta. Kita vertus, Kalėjimų departamento prie Teisingumo ministerijos duomenimis, šešios iš aštuonių Lietuvos įkalinimo įstaigų yra prieinamos žmonėms su negalia.

Nors yra tam tikrų duomenų apie savivaldybių teikiamų paslaugų asmenims su negalia gavėjų skaičių, šiuo metu tai apima tik transporto ir gestų kalbos vertimo paslaugas; nėra informacijos apie teisinę pagalbą ar teisę į teisingumą.

Žmonių su negalia reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos rengia Konvencijos įgyvendinimo stebėsenos rodiklius. Jų 2021 m. ataskaitoje buvo pateikti šie duomenys, susiję su Konvencijos 12 ir 13 straipsniais:

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

03 Statistika ir duomenys apie teisę į teisingumą

Vertinimo kriterijus	Šaltinis	Rezultatas
Peržiūrėtų teismų sprendimų, kuriais asmenys pripažinti neveiksniais ir neveiksniais tam tikroje srityje, skaičius	Nacionalinė teismų administracija	327
Neveiksnių tam tikroje srityje asmenų kreipimusi į teismą dėl teismų sprendimų, kuriais asmenys pripažinti neveiksniais tam tikroje srityje, peržiūrėjimo	Nacionalinė teismų administracija	1756
Asmenų, kurių statusą peržiūrėjo neveiksnaus būklės vertinimo komisija, skaičius	Savivaldybės	4131 (duomenis pateikė 58 savivaldybės)
Priimtų sutarčių dėl pagalbos priimant sprendimus skaičius	Registru centras	Duomenys nepateikti
Suteiktų antrinės teisinės pagalbos paslaugų asmenims su negalia skaičius	Garantuotos teisinės pagalbos tarnybos prie Teisingumo ministerijos	328
Priverstinai hospitalizuotų asmenų skaičius (apmokėta iš valstybinio draudimo fondų)	Lietuvos visuomenės ligonių kasa	480
Kalėjimų, pritaikytų žmonėms su negalia, skaičius	Kalėjimų departamentas prie Teisingumo ministerijos	Kalėjimų skaičius – 8, iš jų 6 pritaikyti

POLITINĖ IR TEISINĖ BAZĖ

03 Statistika ir duomenys apie teisę į teisingumą

Teismo paskirta priverstinė hospitalizacija

Rokiškio mieste yra vienintelė Lietuvoje teismo psichiatrijos ligoninė. Teismas, taikydamas priverčiamąsias medicinos priemones, nenustato šių priemonių taikymo trukmės ir nenurodo konkretaus periodo, nes preziumuojama, kad teisėjas nėra kompetentingas spręsti, kaip greitai asmuo gali „pasveikti“ ar kada pagerės jo sveikatos būklė.

Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba yra atsakinga už teismo psichiatrijos ir teismo psichologijos ekspertizės atlikimą baudžiamajame, civiliniame ir administraciniame procese pagal ikiteisminio tyrimo teisėjo ar teismo nurodymus. Jų rekomenduojami klausimai ginamiesiems įvertinti baudžiamajame procese yra šie:

1. Ar tyrimo metu asmuo patyrė psichikos sveikatos sutrikimų ir galėjo suprasti savo veiksmų reikšmę bei juos valdyti?
2. Ar asmuo negalėjo visiškai suprasti pavojingos nusikalstamos veikos pobūdžio ar valdyti savo veiksmų dėl savo psichikos sveikatos būklės ar jos specifikos?
3. Ar šiuo metu (teismo bylos nagrinėjimo metu) asmuo patiria psichikos sveikatos sutrikimų ir ar gali suprasti savo veiksmų reikšmę bei juos valdyti?
4. Ar asmuo gali dalyvauti teismo procese?
5. Ar asmuo dėl savo psichikos sveikatos būklės gali suprasti aplinkybes, turinčias reikšmės ikiteisminiam tyrimui ar bylos nagrinėjimui teisme, ir duoti parodymus?
6. Ar reikia taikyti priverčiamąsias medicinos priemones; jei taip, kokio pobūdžio?

Svarbu pažymėti, kad šie klausimai nėra konkrečiai orientuoti į psichikos sveikatos sutrikimų ir (ar) negalią turinčių ginamųjų individualius poreikius.

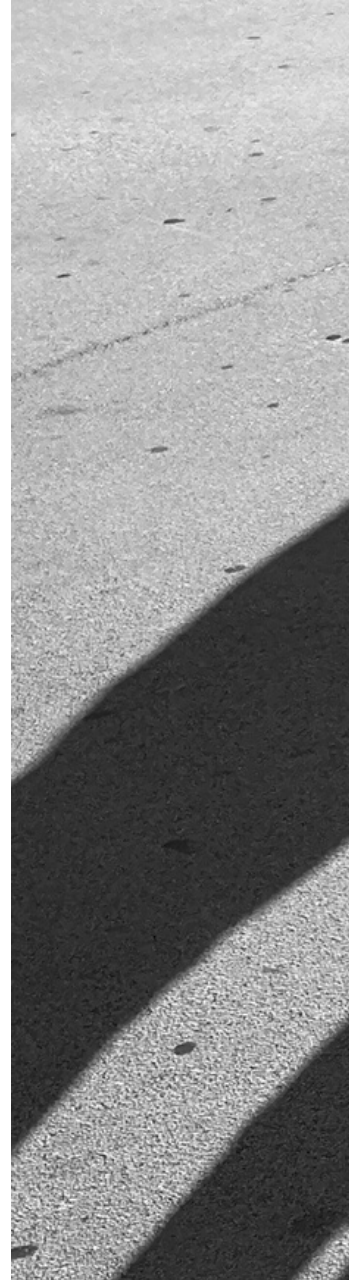

“

IŠ TIESŲ ESMĖ YRA PAČIOS TEISINGUMO
SYSTEMOS HUMANIZAVIMAS IR JOS
PRIEINAMUMAS VISIEMS.

Gábor Gombos,
buvęs JT Žmonių su negalia teisių komiteto narys

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į
TEISINGUMĄ

SUINTERESUOTŲ ŠALIŲ PATIRTYS

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

- 01** Teminės analizės rezultatai
- 02** Ginamųjų su negalia patirtys
- 03** Baudžiamosios justicijos specialistų patirtys
- 04** Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

Siekiant išanalizuoti įvairių suinteresuotųjų šalių patirtį apie ginamųjų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei psichikos sveikatos sutrikimų patirtimi teisę į teisingumą Lietuvoje (t.y. nustatyti kliūtis, iššūkius ir tobulintinas sritis, kurias jie mato), buvo atliekami pusiau struktūruoti interviu (žr. 1 priedą) su asmenimis su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei psichikos sveikatos sutrikimų patirtimi (N=6, iš jų 2 moterys), advokatais (N=1), teisėjais (N=1), prokurorais (N= 1), policija (N=1), pagalbos paslaugų specialistais (N=2), akademike (N=1).

01 Teminės analizės rezultatai

Analizuojant pusiau struktūruotų interviu metu gautus duomenis buvo nustatytos kelios pasikartojančios temos ir modeliai (žr. 2 priedą). Didžioji dauguma tyrimo dalyvių įvardijo ir apibūdino pagrindinius iššūkius užtikrinant ginamųjų teisę į informaciją. Kita dažna tyrimo dalyvių iškelta tema – bendravimo tarp visų šalių sunkumai ir specializuoto teisingumo sistemos specialistų mokymo trūkumas. Apskritai negalios atpažinimas ir individualių poreikių įvertinimas dažnai buvo apibūdinamas kaip labai problemiškas arba beveik neegzistuojantis. Dažnai buvo minimas „vienodas požiūris“ į visus ginamuosius, nepaisant jų galimo individualaus pažeidžiamumo. Buvo pastebėtas aiškus „pažeidžiamo asmens“ koncepcijos ir procesų, esamų sąlygų pritaikymui, nebuvimas.

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

Dauguma interviu dalyvių taip pat minėjo asmeninio kontakto su ginamaisiais su negalia trūkumą viso proceso metu, dažnai pažeidžiamą jų teisę pilnavertiškai dalyvauti procese. Du trečdaliai tyrimo dalyvių išreiškė susirūpinimą dėl žemos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos paslaugų kokybės ir bendrų asmenų su negalia atstovavimo problemų; buvo akcentuojami teisinės pagalbos paslaugų kokybės skirtumai tarp viešojo ir privataus sektorių.

Daugiau nei trečdalis dalyvių apibūdino pasenusios terminologijos vartojimo teisės aktuose ir teisingumo sistemoje problemą buvo minimas; įkalinimo alternatyvų nebuvimas Lietuvoje; taip pat labai trūksta tarpsektorinio bendradarbiavimo. Pusiaus struktūruotų interviu metu taip pat buvo kalbama apie žmogiškąjį veiksni ir stereotipais bei stigma pagrįstą asmenų patiriančių psichikos sveikatos sutrikimų ir negalią vertinimą. Dalis dalyvių įvardino neteisybės jausmą, kuris patiriamas dalyvaujant baudžiamosios justicijos procesuose, o kai kurie net paminėjo fizinių bausmių, psichologinio spaudimo ir nepagarbaus pareigūnų elgesio su ginamaisiais ir nuteistaisiais su negalia išgyvenimus.

02 Ginamųjų su negalia patirtys

Pusiaus struktūruoti interviu su ginamaisiais, turinčiais psichikos sveikatos sutrikimų, psichosocialinę ar (ir) intelekto negalią, atskleidė gana niūrų vaizdą apie tai, ką gali patirti šie asmenys. Tyrimo dalyviai akcentavo įprastą ir nuolatinę patirtį, kai nėra informuoti ne tik apie savo teises, bet ir apie bendrą situaciją, kas su jais vyksta, kas bus toliau, ko tikėtis iš proceso. Taip pat buvo kalbama apie veiksmingo bendravimo stoką, smerkiantį požiūrį ir dažnai nepagarbų pareigūnų elgesį.

Tyrimo dalyviai taip pat apibūdino iššūkius, su kuriais susidūrė dėl teisinio atstovavimo ir žemos viešųjų teisinių paslaugų bei valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybės. Jie taip pat patvirtino, kad nedalyvavimas teisme yra įprasta patirtis.

Toliau pateikiamos atrinktos citatos iš pusiau struktūruotų interviu.

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

02 Ginamųjų su negalia patirtys

Patirtys, iššūkiai ir tobulintinos sritys

Teisinė pagalba ir sąlygų pritaikymas

» Teisė į informaciją

„Niekas manęs neinformavo kur mes vykome. (...) Niekas čia tokiais dalykais neužsiima, apie visokias teises. Niekas nesako „duok paskaityti“ . (...) Duoda popierius paskaityti, susipažinti, paskaityti, bet neskaitau aš. Tingiu aš ten skaityti, keli lapai, labai daug prirašyta. (...) Neskambindavau, nieks man tokių dalykų nesakydavo, kad ten gali paskambinti kažkam, neskambinau. (...) Ir niekas niekad ten tavęs neinformuos, kas yra tas tavo advokatas. Turi eiti pats klausti pas tyrėją.“ – I.9

„Tiesiog tos sankcijos buvo pratęsimos, man tiesiog buvo tas kaip laiško forma duota. Laiško forma viskas. Jo, Jo, ir kadangi buvo draugė (...), ji paskui manęs laukė [mieto pavadinimas]. Tai ji truputėlį mane, kai pasakyti, apšvietė visais tais klausimais.“ – I.5

„Net nebuvo sakyta, kad vat galima, net nežinau, kaip būtų galima su šeimos nariais susisiekti. Nes buvo atimtas ir telefonas, ir visa kita, tai nelabai buvo informuota apie mano teisę, kad vat jūs turit teisę į samdomą advokatą, su šeimos nariais susisiekti, nežinau.“ – I.5

„Aš neskambinau, bet žinojau, kad turiu teisę paskambinti – girdėjau tai per televizorių ar radiją. Niekas nieko nepasakė.“ – I.8

„Tai jie man perskaitydavo teises mano, informuodavo. Buvo iškviestas advokatas neblogas, aš net nesupratau, aš nematau be akinių, aš tik pasirašiau. Aš nesupratau, kad man tai buvo įspėjimas, kad niekur neišvykti. (...) Advokatė skaitė, bet kad nelabai aš tikriausiai supratau, na, susinervinęs aš ten buvau. (...) Ten popierių krūvos, aš sakau silpnai matau, kad pasirašyti, aš ten neskaitydavau, tikėjau paprasčiausiai žmonėmis. Tokia įstaiga tai jau tavęs neapgaus.“ – I.10

» Patikimo žmogaus pagalba

„Tai, nežinau, vienintelis dalykas pats geriausias, kad sutikau tą moterį, kuri mane tikrai palaikė labai morališkai ir nuramino. O daugiau nelabai kas patiko, nes ir šiaip labai pačiai baisu buvo dėl to, kas nutiko, ir ten būnant irgi buvo labai didelis stresas. Labai nesaugiai jaučiausi. Džiaugiuosi, kad viskas praeityje.“ – I.5

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

02 Ginamųjų su negalia patirtys

» Teisinė pagalba ir teisė turėti advokatą

„Labai didelis skirtumas. Valdiškas jis su manimi net nebendravo. Tiesiog labiau buvo skaitomi tie pirminiai parodymai ir jisai šalia irgi sėdėjo, bet jisai nieko nekommentavo, nieko manęs neklausė. Bet tikrai, kad tenais teisme kai buvo tos sankcijos pirmos duotos, tai jis tada gynė, prašė, kad vežtų į tą ligoninę. O paskui šitas samdomas advokatas, kai su mumis bendravo, tai jis labiau mane ir nuramino, ir daugiau informavo, ir daugiau gal padėjo susivokti, kaip pasakyti, ką sakyti, tarkim, ko nepasirašyti. Nes irgi buvau pasirašius net nepažiūrėjus, ką pasirašau, tiesiog. Tai vat tai jis daug daugiau tokios informacijos, nusiramino davė negu valdiškas.“ – I.5

„Akivaizdu, kad kai pasirenki privatų advokatą iš advokatų kontoros, o ne, būkim atviri, iš ten, kur jie gauna minimalų atlyginimą, (...) kur jie registruoti savivaldybėse. Akivaizdu, kad tokie teisininkai yra žemesnių kompetencijų, jie tiesiog seka standartines procedūras, atlieka nustatytas procedūras.“ – I.6

„Ne tai paprasčiausiai tas valstybinis advokatas buvo, bet jisai nieko nedarė ir su juo nei susisiekti, nei pasiskambint kažkaip ten... Jokio kontakto su juo nėra, su valstybiniu advokatu. (...) Geriau to advokato iš viso nebūtų – tas pats, kaip kad jo ir nėra. (...) Advokatą pamačiau teisme, bet jis su prokuroru sėdėjo vos ne prie vieno stalo.“ – I.9

Kontaktas su policija

„Kadangi buvo praėję mažai laiko po įvykio pačio, tai kai kalbėjome apie tą įvykį, tai labai sunku buvo, nes atrodė, kad reikėjo išgyventi iš naujo tą dieną, kurią norėjosi pamiršti.“ – I.5

„Mane policija išvežė į psichiatrinę ligoninę tai jie nieko neinformavo, mano motinos. Ten dvi dienas žmonės ieškojo, paskui į policiją paskambino, nežinojo, kur aš esu dar, tai tik paskui sužinojo, kad aš psichiatrinėje ligoninėje. Informuoti tai reikėtų žmones.“ – I.9

Laisvės atėmimo vietoje

„Nežinau... Čiužiniai kokie ten... Matosi, kad kažkokie „bomžai“ gulėję, ten viskas apsišlapinę. Ten nežinau kaip ant tokių čiužinių gulėti, tai ant metalinės lovos praleidau parą laiko, nežinau, neišsimiegojau.“ – I.9

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

02 Ginamųjų su negalia patirtys

„Galbūt aš per daug nesigilinau visai, bet kai ta kita moteris buvo įkelta pas mane, tai ji sakė, kad kai mane patalpino į tą kamerą, turėjo leisti ir į dušą nueiti. Bet man niekas neminėjo, kad galima į dušą nueiti. Aš net nežinojau. (...) Paskui, kai ta moteris jau atvažiavo, tai ji kažkaip paprašė, kad leistų nueiti išsimaudyti duše. Tai nuėjau į dušą.“ – I.5

Psichiatrijos ligoninėje

„Atvežė į Rokiškį ištirti mane, uždavė irgi kelis klausimus – aš net nesupratau, kad čia buvo Komisija, čia buvo daktarų Komisija.“ – I.10

» Teisė dalyvauti teisme

„Tai, kada tas sankcijas davė tas teismo posėdis, kaip supratau, tai tada irgi labiau emocijos ėmė viršų. Iš tikrųjų ir verkiau ir visa kita, gal nelabai gaudžiausi, nelabai supratau kas vyksta.“ – I.5

„Paskutinis teismas vyko be manęs visai. Ligoninėj tuo metu gulėjau. (...) Norėjau dalyvauti, taip, bet nepavyko.“ – I.6

„Aš nedalyvavau teisme.“ – I.8

Išgirsti balsai ir teigiamos arba neigiamos patirtys

„Natūralu, kad kai suėmė, buvo šokas, neįprasta pirmą kartą susidūrus su tokia situacija, bet sakyčiau, kad tyrėjas buvo tikrai malonus, nebuvo tik kad ten kažką blogo sakytų.“ – I.5

„Na, jie seniau neturėjo filmavimo kamerų. Čia tik dabar jie nebeturi teisės mušti suimtujų. Seniau jie tyčiodavosi ir mušdavo.“ – I.8

„Nežinau, nepatinka, kaip su „durnium“ jie elgiasi ir viskas.“ – I.9

„Jie uždėjo antrankius, man kojas skaudėjo, o jie taip pakišo jas po apačia... Negalėjau batų užsidėti, o jie išvedė mane į lauką, o tada į sulaikymo vietą. Mano kambariokas galvojo, kad man kažkas buvo negerai „su galva“, suprantate?“ – I.8

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

02 Ginamųjų su negalia patirtys

„Mane kai paėmė policininkai tai nelabai bendravo, bet mes kalbėjome telefonu su jais. Tai jie sakė, kad norės paklausti kažko, apklausti. Tai jie mane paėmė, nusivežė į policijos komisariatą ir ten klausinėjo. Aišku, jautėsi pirma, kad tokia truputėlį, na, kad paspaudė truputėlį... Morališkai. Su tokia fraze, kad „papasakok viską taip, kaip buvo, nes mes žinome daugiau, negu tu galvoji“. Truputėlį dar tokios papildomai įtampos. Nes ir tai buvo tas nusikaltimas irgi toks traumuojantis tai... Su jais bendraujant dar pasijautė, kad dar labiau išsigandau.“ – I.5

„Jie saugosi vien pamatę mane, jau saugosi... Pradedą atstumo laikytis iškart jau saugosi manęs.“ – I.9

„Bendrai, visai gerai, paskui mane išvežė į tardymo izoliatorių, ten maloniai irgi visi elgėsi. Negalėčiau sakyti, kad kažkas blogai.“ – I.5

„Sąlygos tai puikios, šilta, švaru, maudausi kasdien, lovą pasikloju, kaip kareivis, guliu, skaitau, čia labai gerai.“ – I.10

„Bendravau su psichologu, su psichiatru.“ – I.6

„Tai pagrinde, kad kai buvau [miesto pavadinimas], kai darė ekspertizę, tai ten daktarė pasakė, kad būsiu išsiųsta į Rokiškio psichiatrinę ligoninę, kad ten gydys, kad vyksta tos komisijos kas pusę metų. Ji mane informavo visais tais klausimais. Nuramino mane irgi. O į Rokiškį atvažiavus, tai irgi labai ir sąlygos geros, ir personalas labai geras, ir visos sąlygos suteiktos labai na nežinau, labai draugiškai pasitiko, tai nebuvo taip baisu. Nes vat ir socialinė darbuotoja iškart leido ir su broliu susiskambinti. (...) Jie gali lankyti kada nori, kada gali. Gali nors ir kiekvieną dieną ir mes turim galimybę susiskambinti, turim telefonus. Tai yra labai didelis pliusas, kad galima palaikyti ryšį.“ – I.5

Bendravome rusų ir lietuvių kalba, per vertėją.“ – I.8

„Išaiškindavo, buvo advokatas, buvo ir tyrėja, mandagi tokia moteris. Išaiškindavo irgi. Blogai aš mačiau, bet čia man akinius ligoninėje nupirko. Kai buvau korpuse paprašiau socialinės, sakau, aš labai blogai matau, labai mėgstu skaityti, tai vat ačiū jiems.“ – I.10

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

02 Ginamųjų su negalia patirtys

Individualūs poreikiai

„Manau, kad gal nelabai atsižvelgė į mano sveikatos būklę. Gal dėl to, nes atrodė lyg žiūrėtų į mane į kaip į žmogų, kuris niekada gyvenime nesirgo ir neturėjo psichologinių problemų, o labai didelis skirtumas, kad suprantama, kad žmogus, kuris niekada nesirgo, sunkiai supras sergantį galbūt. Nes ypatingai tokios stresinės situacijos žmonėms su psichologinėmis problemomis labai... Atrodo viskas, na, dar baisiau negu iš tikrųjų yra. Gal tiktais tiek, kad nebuvo atsižvelgta, kad vat man ir medikamentų reikia, galbūt ir tos pagalbos, ir nusiramino tokio, kad paaiškintų, kad viskas taip ir taip.“ – I.5

„Ne, jie nieko nežinojo. Jie nežinojo, kad man blogai, kad psichika jau nežinau... Jie galvojo, kad pavartojęs gal narkotikų.“ – I.9

Pagrindinės rekomendacijos

Pagrindinės rekomendacijos išsakytos tyrimo dalyvių su negalia buvo apie poreikį pagerinti bendravimo su specialistais kanalus ir būdus, pagarbesnio ir žmogiškesnio santykio trūkumą, o taip pat apie informavimo kokybės gerinimą, informacijos pateikimą lengvai suprantama kalba visuose proceso etapuose.

„Tai labiausiai gal toje areštineje... Didelis plusas, jeigu būtų informavę, tarkim, vienintelio, ko labiausiai trūko, kad būtų pasakę, kad galiu susisiekti su šeimos nariais. Ir kad su jais galėčiau pabendrauti. To trūko labai. Nes buvau labai pasimetusi. Visiškai nežinojau nei kaip elgtis, nei kas vyksta, nei kaip toliau viskas vyks, tai vat gal to trūko. Kad ne tiek, kad gąsdintų, kiek labiau informuotų. (...) Kad žmonėms atsižvelgti į tai, kad žmogus galbūt niekada nebuvo teistas, kad nuraminti žmogų, kad paaiškinti. Kad informuotų irgi daugiau. Ir, na, būtinai, kad jis pasakytų, ką jis tarkim gali pasakyti, na, kokias teises turi, nes galbūt žmogus, jeigu pirmą kartą papuola į tokias situacijas, gal nelabai anksčiau domėjosi, kas yra leidžiama, kas ne, kokios galimybės yra tokiais atvejais.“ – I.5

03 Baudžiamosios justicijos specialistų patirtys

Panašiai kaip ir ginamieji su negalia dalyvavę interviu, taip ir specialistai buvo ganėtinai atviri apie nepakankamai aukštą valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybę bei skirtumus tarp pastarosios ir privataus sektoriaus advokatų teikiamų paslaugų. Specialistai taip pat pabrėžė, kad Lietuvoje trūksta alternatyvų įkalinimui, kaip bausmei, trūksta tiesioginio kontakto ir ginamųjų su negalia dalyvavimo procesuose. Specialistai taip pat kalbėjo apie patiriamas komunikacijos problemas ir specializuotų žinių bei įgūdžių trūkumą. Buvo akcentuojamas ir vyraujantis neigiamas požiūris grįstas stereotipais.

Bendrai, pusiau struktūruoti interviu su baudžiamosios justicijos specialistais suteikė daugiau informacijos apie pozityvius aspektus, lyginant su rezultatais iš interviu, atliktais su ginamaisiais su negalia.

Toliau pateikiamos atrinktos citatos iš pusiau struktūruotų interviu.

Patirtys, iššūkiai ir tobulintinos sritys

Pagrindiniai iššūkiai

„Atsižvelgiant į tai, kad labai dažnai, kadangi yra būtinas advokato dalyvavimas, yra valstybės garantuojama teisinė pagalba. Ir, aišku, nemažai yra ir skundų, ir nepasitenkinimo ja.“ – I.1

„Vienas iš pagrindinių iššūkių yra antrinės teisinės pagalbos kokybė ir jų galimybės gilintis į individualias situacijas.“ – I.11

„Dabar yra šiek tiek ginant ir apsaugant būtent vien dėl to, kad tai įgalioja labai stipri duomenų apsauga. Taigi, tie duomenys nėra vystomi, nėra renkami.“ – I.12

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

03 Baudžiamosios justicijos specialistų patirtys

„Nėra alternatyvų įkalinimui, nedaug. Pasakysiu, kad iš esmės tai daug nepasikeitė nuo sovietmečio. Nedaug kas pasikeitė iš esmės, procesas tuo atžvilgiu nepasikeitė.“ – I.1

„Iš tikrųjų, dabar vat po karantino tas nuotolinis darbas yra. Iš tikrųjų, kontakto turime mažai. Negerai, kartais susitinku su žmogum tik teisme.“ – I.1

Negalios atpažinimas ir individualių poreikių nustatymas

„Visos justicijos ir pareigūnų, advokatų, prokurorų patirties trūkumas įvertinti tokių asmenų pažeidžiamumą.“ – I.11

„Taip, ir vėlgi aš sakau – teisėjas. Teisėjas nėra medicinos darbuotojas ir teisėjas neturi specialių žinių, kiek susiję su to žmogaus psichiatrine ar psichologine sveikata. Visais atvejais teisėjas vadovaujasi medicinos darbuotojų išvadomis ir rekomendacijomis.“ – I.12

Procesinių sąlygų pritaikymas

» Teisė gauti informaciją

„Jiems visos teisės galioja tiek susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, tiek pareikšti, sakykim, pateikti savo versijas, pateikti savo dokumentus. Tikrai, gali būti pilnateisis proceso dalyvis.“ – I.3

„Tai yra visas bendravimas už protokolo ribų, nes pats tekstas yra toks pakankamai aiškus ir suprantamas.“ – I.11

» Teisė turėti vertėją ir kitą pagalbą bendravimui

„Viskas nuo tyrėjo priklauso, iš tikrųjų. Manau, kad yra atvejų, kada dalyvauja artimieji ir panašiai, bet tyrėjai vengia tokių dalykų, nes galvoja, kad tai gal kokią įtaką padarys svetimas žmogus.“ – I.11

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

03 Baudžiamosios justicijos specialistų patirtys

„Procesas yra toks pat, išskyrus tai, kad iš karto tokiam asmeniui, nepaisant to, kad sako „man nereikia gynėjo“, bet privalu yra tokiam asmeniui paskirti gynėją, net jeigu jisai jo pats nenori pasirinkti arba nepasirenka.“ – I.3

„Žodžiu, to faktiškai nėra, bendraujam, kaip su paprastais žmonėmis.“ – I.1

Požiūris, sąmoningumas ir mokymai

„Manau, nėra nei gairių, nei nieko. Aš manau, kad daugelis nelabai supranta jūsų vartojamų terminų „su intelekto negalia“ ir panašiai, nes jiems tai nėra esminis dalykas, jeigu tai nėra susiję su supratimu dėl veikos pačios.“ – I.11

„Čia mano asmeninė nuomonė, bet galbūt, sakau, kadangi mano specifika tokia, nes susidūrusi su seksualinio pobūdžio nusikaltimais, būtent vaikų išnaudojimu seksualiniu... Tai, mano nuomone, kalbant apie tuos asmenis, mes esame linkę iš karto juos, aišku, traukti baudžiamojon atsakomybėn, kaip ir padariusius kažką tai blogo, tačiau tai nebūtinai yra taip iš tikrųjų.“ – I.3

Teigiamos praktikos

„Iš principo, galiu tikrai pasidžiaugti, kad bent jau pastaruosiu metu tikrai baudžiamasis procesas yra labai stipriai orientuotas į visų asmenų teisių gynimą tiek nukentėjusiųjų, tiek tų pačių įtariamųjų tikrai numatoma daug saugiklių. (...) Įstatymas įpareigoja, tikrai yra labai daug saugiklių. Paskutiniu metu keičiant teisės aktus ir juos tobulinant, buvo įdėta, kad apie asmens teises asmenys yra informuojami iš karto, kai tik tai vyksta sulaikymas arba kai jie susiduria su pareigūnu, nesvarbu, ar tai yra patrulis, ar tai yra ikiteisminio tyrimo tyrėjas. Asmeniui iš karto yra privalu išaiškinti jo teises, netgi turim kalną lankstinukų ir paprastai visą laiką yra įteikiamas sąrašas, kad asmuo galėtų paskui ramiai paskaityti. Trumpai apibūdina, paaiškina, bet jisai tikrai turi galimybę susipažinti išsamiai su savo visomis teisėmis, ką jisai gali, kokios jo pareigos ir ko jisai negali.“ – I.3

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

03 Baudžiamosios justicijos specialistų patirtys

„Taip, privalomi protokolai yra asmens teisių išaiškinimo tiek liudytojam, tiek įtariamiesiems ir jie pakankamai dažnai yra išaiškinti, kartais net pertekliniai, sakyčiau, nes kiekvieną kartą išaiškinama. Tai dėlto nematau aš problemų. (...) Nu bet ir teismų praktika sako, kas liečia teisių išaiškinimus, kad ne tik formaliai reikia išaiškinti, bet ir realiai, kad žmogus suprastų tą dalyką.“ – I.11

„Po truputį gerėja. Psichologai baigė savo specializacijas ir jau pradeda dirbti ir teismuose. Teismuose man labai patiko psichologės, su kuriom esu turėjęs apklausų. Bet ir teisėjai jau specializuojasi, ir prokurorų yra specializuotų, kur yra matę tas apklausas – ten gerai su jais.“ – I.11

Pagrindinės rekomendacijos

Tyrimė dalyvavę baudžiamosios teisės specialistai savo rekomendacijose pabrėžė, kad jiems yra reikalingi specializuoti mokymai, reikia daugiau bendro sąmoningumo ir pokyčių dėl vyraujančio neigiamo požiūrio ir stereotipų. Taip pat buvo akcentuojamas alternatyvų įkalinimui vystymo poreikis bei skatinama skirti didesnę prioritetą reabilitacijai ir resocializacijai po laisvės atėmimo periodų, po bausmių atlikimo, kad padėti asmenims sugrįžti į visuomenę ir daugiau nebenusikalsti. Šiuose interviu taip pat buvo akcentuojama tarpinstitucinio bendradarbiavimo svarba.

„Aš manyčiau, kad reikėtų suteikti vis tiek žmonėms su negalia kažkokį didesnę dėmesį. Kaip pastaruoju metu, pavyzdžiui, moterims mes suteikiame tai – labai daug bylų smurto artimoje aplinkoje. Tai manau, kad ir šiems asmenims reikėtų irgi daugiau dėmesio skirti, nes to nėra kol kas, aš nemačiau tokių atvejų, kad jiems kažkaip daugiau būtų pagalbos suteikiama.“ – I.1

„Na, tai visai kitas požiūris. Norėtusi, kad pas mus būtų toks panašus [kaip Skandinavijoje], mes kažkiek turime judėti tą pusę – ne į rytus, o į vakarus.“ – I.1

„Turėtų būti orientuojamasi ne tik į nubaudimą ir nuteisimą, bet ir į būtent tos pagalbos suteikimą idant ateity negalime jo amžinai laikyti gi kalėjimuose, tiesa? O jie, kai išeina, tai natūralu – daug kas sako, kad kitų atsiranda veiksmų, kur ir pragyvenimas, ir mokėjimas vėl integruotis į tą pačią visuomenę, kiek jie yra priimami. (...) Sako, „jeigu aš išėsiu, aš nemokėsiu gyventi.“ – I.3

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

03 Baudžiamosios justicijos specialistų patirtys

„Greičiausiai sveikatos specialistų reikėtų daugiau, o visa kita... Bendradarbiavimo su įvairiom institucijom, kad ir nevyriausybinėmis organizacijomis. Pagalbos centrai yra, ta pagalba yra kompleksinė, tikrai ją galima suteikti ir tikrai na, jos reikia, jos daugėja.“ – I.3

„Mokymai visą laiką yra labai gerai. Netgi tuomet, jeigu esi kažką jau girdėjęs, išgirsti dar kartą, pasikartoti – kartojimas yra mokslų motina. Tikrai yra labai gerai ir tikrai manau, kad būtų naudinga. Galbūt, kiek žinau, pareigūnam yra vykdomi mokymai, apie bendravimą su asmenimis, kurie na yra tos būsenos, kurie yra galbūt psichozėje tuo metu, kurie turi tam tikrą ilgalaikį sutrikimą. (...) Reikėtų mokymų, reikėtų, kaip atpažinti tokį asmenį, kaip su juo tinkamai bendrauti, kokias taktikas pasirinkti bendravimo, kaip nuraminti, ar tiesiog kaip jam padėti tuo metu, kad tą būseną galėtų išgyventi ir paskui jau būtų galima jam suteikti tą pagalbą. Tai tikrai, mokymai būtų labai naudingi.“ – I.3

„Dabar, iš tiesų, ir viešojoje erdvėje, ir tų socialinių reklamų... Matyt, ne visuomet toksai žinojimas yra, bet žinių ratas tikrai prasiplėtė apie šias negandas žmonių. Tikrai švietėjiškos veiklos niekada nebus per daug. (...) Apie tai reikia kalbėti, apie jautrius dalykus. Reikia kalbėti, kad tiesiog tie, kurie su tuo nesusidūrę, bent iš kažkur girdėtų, žinotų, kad taip būna ir kad žinotų, kur būtų galima kreiptis, gauti pagalbos, ką reikėtų daryti su tokiu atveju susidūrus. Aišku, matyt, yra ir kitas aspektas, kad turėtų būti vis tik valstybėje pakankamai specialistų, gebančių galinčių padėti su šiomis problemoms, nes tikrai trūksta psichiatrų ir psichologų šios specializacijos. (...) Ir, kaip aš jau minėjau, reikėtų tikrai nemažai pastangų įdėti būtent į specialistų paruošimą, tinkamai, pakankamai, kad jų būtų daug, kad tikrai būtų pasiekama ta pagalba.“ – I.3

„Tai vienas dalykas su psychosocialine ir intelekto negalia. Situacija yra tokia, kad dar pačių sąvokų baudžiamosios justicijos pareigūnai nesupranta ir jie nemano, kad tai gali būti svarbu. Šioje vietoje svarstyti identifikavus elgesio sutrikimus per bendravimą, kai tyrėjas iškart gali užčiuopti, kad yra sudėtingas bendravimas, kai negali apibūdinti aplinkybių išsamiai ir rišliai suprasti, ar ir tuo atveju jam reikėtų pasitelkti iš šalies žmogų, kuris padėtų nuimti įtampą. Tai galėtų tai padaryti arba psychologai, arba kažkokie kiti asmenys apmokomi. Tada jau reikėtų ir teisinę bazę žiūrėti, nes atsiranda kažkoks pašalinis asmuo tyrimo veiksmuose. Ir čia yra klausimas, kas jisai toks – atsakomybės ir panašiai. Nors jis, pavyzdžiui, gali būti tiktai pabendravimui skirtas prieš apklausą arba po. Bet, vėlgi, tai kelia labai didelių iššūkių, kad nebūtų žmogus nei paveiktas, nei suformuota nuomonė, nes visa tai po to bus ginčytina.“ – I.11

04 Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys

Pusiau struktūruoti interviu su paramos darbuotojais ir kitais specialistais atskleidė nemažai spragų ir iššūkių teisingumo sistemoje, susijusių su ginamaisiais su psichikos sveikatos sutrikimais, intelekto ar(ir) psychosocialine negalia. Visų pirma, šių asmenų bylų netraktavimas kaip prioritetinių ir statistinių duomenų nerinkimas apie žmones su negalia Lietuvoje buvo išskirta kaip akivaizdi problema. Tyrimo dalyviai taip pat kalbėjo apie tai, kad žmonių su negalia teisė gauti informaciją neretai būna paminama, egzistuoja bendravimo iššūkiai ir nesusikalbėjimas, vyrauja neigiamas požiūris, stereotipai ir stigma. Kartais teisės aktuose bei praktikoje vartojamos pasenusios ir žmones su negalia žeminančios sąvokos. Iššūkius kelia ir tai, kad nėra aiškiai apibrėžtos „pažeidžiamumo“ ir „pažeidžiamo asmens“ sąvokos nei teisės aktuose, nei praktikoje.

Tyrimo dalyviai įvardino, kad finansavimo paskirstymas teisingumo sistemoje nėra tolygus, daugiausiai finansuojama yra infrastruktūra ir jos atnaujinimai, o ne tiek daug investuojama į žmogiškuosius išteklius bei specialistų kompetencijų kėlimą. Taip pat buvo minima efektyvių resocializacijos programų stoka.

Toliau pateikiamos atrinktos citatos iš pusiau struktūruotų interviu.

Patirtys, iššūkiai ir tobulintinos sritys

„Reikėtų pradėti nuo to, kad visoje mūsų baudžiamosios justicijos sistemoje tai nėra statistiškai kažkokia didelė problema. Įvardinu, kad statistiškai, nes nėra daug, yra tikrai yra labai mažas kiekis tokių bylų. (...) Gal tai Lietuvoje tokia problema, į kurią mažiau atkreipiama dėmesio ir panašiai, kadangi tas bylų skaičius yra nedidelis.“ – I.2

„Viskas pagrįsta ten, pavyzdžiui, išvykos negavimas mirus artimajam, nes per brangu konvojuoti, ar neva prašymą per vėlai pateikė... Tai tokios neteisybės jie ten patiria, mes nuolat apie tai girdime.“ – I.4

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

04 Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys

„Baudžiamojo proceso kodekse išvis to nėra, iš vis net nevartojamas terminas „pažeidžiami baudžiamojo proceso dalyviai“. Visai tokio termino net nėra. (...) „Nepilnametį“ apsibrėžėme ir nurodėme kriterijus, bet labai daug paralelių yra baudžiamajame procese. Būtent kalbant apie asmenis su negalia, kur su psichikos negalia asmenys, intelekto negalia. Reiškia, su tais sutrikimais tai tikrai modelis baudžiamojo proceso yra labai panašus būtent, orientuotas kaip ir nepilnamečių asmenų.“ – I.2

Procedūrų ir sąlygų pritaikymas

» Informacijos prieinamumas

„Yra tas vadinamasis laiškas [teisių išaiškinimo protokolas] (...) galėtų būti suprantama kalba, paprasčiau išdėstytas ir tikrai, pavyzdžiui, su intelekto sutrikimais žmogui galėtų būti pateikiamas toks variantas.“ – I.2

„Aš manau, kad jiems iš viso nėra informacijos, kai nėra to gebėjimo pačiam domėtis. O jeigu bandai domėtis, tai iš tikrųjų, mes žinome, kokie teisiniai dokumentai yra sudėtingi.“ – I.4

„Na, jisai yra informuojamas, bet ar atsižvelgiama, kad ne visi asmenys tą informaciją gali suprasti ir tinkamai ją kažkaip nuolat apdoroti ir gali suvokti pasekmes, ar ne. Pavyzdžiui, net nežinau dėl atsisakymo duoti parodymų. (...) Manychiau, kad tai „mechaniškai“ įgyvendinama, nes pačiam Baudžiamojo proceso kodekse nėra kažkaip išskaidoma, yra tiesiog bendrine prasme įtariamieji ir kiti.“ – I.13

» Pagalba ir paslaugos

„Nėra niekaip išskiriama, nėra tas pažeidžiamumas labai suvokiamas.“ – I.4

„Paprasčiausiai galime tiesiog atsiversti Baudžiamojo proceso kodeksą. Mes neturime nieko, ta prasme, sąvokos – nėra sąvokos „pažeidžiamo asmens“ apskritai.“ – I.13

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

04 Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys

„Žmonės, kurie turi lengvą intelekto sutrikimą, lengvą psichikos negalią, tai jie neva iš tikrųjų dalyvauja, bet juos sunku atpažinti.“ – I.2

„Taip, aš tai matau kaip problemą, iš tikrųjų, tai nusako tokį net beviltiškumą, sistemos neveiklumą. Aš kartais matau žmones, kuriems reikalinga specifinė pagalba ir mes neturim jos jokios. Taip, tai yra didelė problema, bet kaip ją išspręsti?“ – I.4

„Aš manau, kad jų teisės yra labiau pažeidžiamos. Paskui, aš tikrai turiu nusiskundimų, kad pas psichiatrą labai yra sunku patekti. Patekti pataisos namuose, kalėjime, atliekant bausmę, nes kažkaip ten nekreipia dėmesio. Tikrai ne kartą esu girdėjusi, ne vieną atvejį, kad tenka susižaloti save. Kada susižaloji save, tu patenki pas psichiatrą. (...) Pavyzdžiui, baigiasi vaistai, negauna gydymo, išaiškina, kad jau neregistruoja, tada susižalojo save žmogus, kad automatiškai patektų pas psichiatrą. Tada gauni vaistų.“ – I.4

Finansavimo paskirstymas

„Man atrodo, kad visada daugiau skiriama reorganizavimams, pastatų naujinimui, bet ne pačiai kokybei, kalbant apie užimtumą ar paslaugų gerinimą, prieinamumą nuteistiesiems, tai man atrodo labai neproporcinga. Sakyčiau tai yra 80 ir 20 procentų, atitinkamai. (...) Aš nesakau, kad nereikia gerinti patalpų, bet labai liūdna, kad paskui tiktai susigriebiama. (...) Lėšų yra, bet jų paskirstymas, man atrodo, yra neteisingas.“ – I.4

“

IŠ TIKRŲJŲ, IR
VERKIAU, IR NELABAI
SUPRATAU, KAS
VYKSTA.

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

04 Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys

Sąmoningumas ir požiūris

„Jis neva kelia pavojų visuomenei, kad jis jums grasina, kad jisai, žodžiu, neadekvatus, bet aš sakau, kad jis to nedaro. Tiesiog tai yra žmogus, kuris negali gyventi vienas. Jeigu kažkoks atsirastų žmogus, kurį paskirtume jam (...), asmeniniai asistentai gali būti. Bet tai turėtų būti 24 valandas per parą tam žmogui. Aš matyčiau, aš visiškai matyčiau, kad jis galėtų gyventi visuomenėje. O interpretuojama, kad jis visoks ten nusikaltėlis, recidyvas ir taip toliau, bet ne apie tai mes kalbame.“ – I.4

„Sąvokų naujumas ir panašiai, kai pas mus na, kaip sakyti, tai sunkiai skinasi kelią praktikoje. Konkrečiai apie baudžiamąjį procesą, apie baudžiamąsias bylas – taip yra dėl to, kad mes esam nepadarę elementarių dalykų šioje srityje, nesutvarkę terminologijos klausimų Baudžiamojo proceso kodekse. Tai visų pirma, na, daug darbų yra parašyta ir mokslininkai seniai sako, ir aš pati daug ką mokau ir sakau, kad negalima sakyti „nejgalus“. Kalbėkime apie asmenį su negalia. Na, bet pradėkime nuo to, kad Neįgaliųjų teisių konvenciją mes blogai išvertėme ir pavadinome ne taip, kaip reikėtų. Tai, o tas tikrai turi esmės. (...) Tai yra labai svarbu, o mes vis dėlto dar Baudžiamojo proceso kodekse turime „psichiniai trūkumai“, „psichikos liga“ ir visa kita. (...) Žinoma, tai nekeičia praktikos esmės, kad užtikrinti teises, bet tuo pačiu, sąvokos pakeitimas keičia ir požiūrį. Tai yra labai svarbu.“ – I.2

„Labai įdomu, kad svarstome žmogų „iš popieriaus“. Man labai keista. (...) Tai yra mano patirtis. Aš negaliu sakyti, kad taip yra visoje Lietuvoje. Visuose pataisos namuose, kiek man teko būti posėdžių, aš nei viename nemačiau žmogaus. (...) Tokių keistų niuansų yra – labai daug popierizmo ir žmogaus nebuvimo. Tame tada yra ir nesusikalbėjimas tarp institucijų. Tai va, iš čia turbūt, iš to gal ateina ir tas neteisingumo jausmas.“ – I.4

„Ką reiškia specifinė baudžiamojo proceso forma, kuri buvo perkelta iš sovietinio kodekso... Ji buvo „copy-paste“ perkelta ir ji nebuvo beveik keista, tikrai kelis kartus toje srityje. Mes neturim jokio teisinio reguliavimo pokyčių. (...) Gaila, kad išlieka tos problemos daug metų tos pačios.“ – I.2

„Tas toks elementarus raštingumas. Manyčiau, kad jeigu mes juos atpažintume, tada juos labiau suprastume. Tada ir ta pagalba visai kitaip juos pasiektų, nes tikrai tai nėra ta kategorija žmonių, kurie gali labai... Na, didžioji dalis tos kategorijos žmonių nėra tie, kurie ateis patys ieškoti pagalbos. Greičiausiai, kad mes turime eiti link jų ir juos pastebėti.“ – I.4

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

04 Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys

„Iš tikrųjų, mes neturime žinių arba labai minimaliai jų turime, kaip dirbti su psichosocialinę negalią turinčiais žmonėmis. Reikalinga savišvieta, domėjimasis.“ – I.4

„Atsiranda toks stereotipiškas vertinimas. (...) Kas su tuo žmogui blogai? (...) Kokiam momente tas pasireiškia? Kaip tai paveikia tas stereotipiškumas? Turbūt iš karto susidūrus, tu iš karto turi išankstinę nuostatą. O kaip tai pasireiškia? Na, tai neigiamai. (...) Tu tada kreipi dėmesį tikrai į kažkokius neigiamus dalykus tam, kad patvirtinti savo įsitikinimą.“ – I.13

Teigiamos praktikos

„Ir dabar toliau, galima sakyti, tema neprarandanti yra aktualumo, nes būtent keičiasi visuomenė ir visuomenės požiūris. Būtent ta, imkim, įtraukioji visuomenė diktuoja savo sąlygas ir, aišku, reikalauja įvykdyti tuos įsipareigojimus, kuriuos prisiėmė valstybė, na, imkim dėl Neįgalųjų teisių konvencijos ir panašiai.“ – I.2

„Galiu pasakyti, kad revoliucija yra įvykusi teismų praktikoje šiame procese dėl to, kad nuo maždaug 2020 metų pasirodė LAT nutartys [11] viena po kitos dėl priverčiamųjų medicinos priemonių taikymo proceso ir ten labai aiškiai buvo pabrėžta ta spraga teisinio reguliavimo dėl dalyvavimo tokio asmens savo procese. Tai, kad remtis vien tik eksperto išvada nepakanka. Būtent teisėjas, priimdamas sprendimą kviesti jį dalyvauti procese ar ne, turi visų duomenų kontekste nuspręsti.“ – I.2

„Žinoma, kad tuos sprendimus įtakojo ir pralaimėtos bylos Europos Žmogaus teisių teisme. Ir jos taip pat parodė, kad keičiasi ir požiūris.“ – I.2

„Psichologo paslaugos gali būti prieinamos, yra jų ir vis daugėja, jos vis prieinamesnės tampa atliekant laisvės atėmimo bausmę, kas labai džiugina.“ – I.4

„Jeigu kalbėti apie teises ir panašiai, tai nėra tiek daug tų vadinamųjų teisinio reguliavimo problemų. Turbūt daugiausia yra įgyvendinimo problemų, kad būtent įgalinti, kad padaryti prieinamą baudžiamąjį procesą.“ – I.2

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

04 Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys

Pagrindinės rekomendacijos

Šių specialistų tarpe, pagrindinės rekomendacijos apėmė gerųjų praktikų pavyzdžių pritaikymo Lietuvoje pasiūlymus, o taip pat poreikį užtikrinti daugiau reguliarių, kokybiškų ir privalomų specializuotų mokymų teisingumo sistemos darbuotojams.

„Galbūt galima geriau padaryti ir tokius dalykus, kaip, pavyzdžiui, įtariamąjį teisių išaiškinimas, kaltinamojo teisių išaiškinimas.“ – I.2

„Kaip pavyzdys yra Didžioji Britanija, ką jie ten turi, ten yra ir teisės aktai, ir rekomendacijos, gairės. Ir jie tą vadina „vulnerability“ – čia tas „pažeidžiamumas“. Tai ten yra įdirbis. Tiesiog toksai pavyzdys, kas artimiausia mano domėjimosi srityje. Pavyzdžiui, Didžiojoje Britanijoje yra prieš įtariamąjį apklausą supažindinama su teisėmis ir su procedūra. (...) Ir yra vos ne tiesiog „skriptas“, kaip reikia pasakyti ir kaip tos teisės yra paaiškinamos. Ne tik jos paaiškinamos, bet perklausama, ar apklausiamas asmuo suprato. Ir jeigu tas asmuo pasako, kad suprato vis tiek to nepakanka, dar pareigūnas turi įsitikinti ar tas įtariamasis suprato taip, kaip tikrai buvo. Kas irgi yra žinoma, kad pažeidžiami asmenys yra linkę labiau atsakyti taip, kaip reikia. Pavyzdžiui, manęs klausia, ar tu ką nors supratai? Ką aš sakiau, jie palinksės, sakys, kad taip, bet nebūtinai tai reikštų, kad jie suprato. Tai vat, ką jie privalo dar padaryti, tai įsitikinti, ar tas žmogus tikrai teisingai suprato. Tada pareigūnas paklausia, ar gali savais žodžiais pasakyti, ką aš dabar tau pasakiau, ar ne. Ką reiškia šitas žodis? Tai vat tų dalykų pas mus tikrai nėra dar. Čia kaip pavyzdys gerosios praktikos.“ – I.13

„Labai geras pavyzdys, ką padarė Baudžiamojo proceso kodekse su nepilnamečiais. Imkime, apklausė pas ikiteisminio tyrimo teisėją. Apklausą atlieka vaikų psichologas, kuris moka bendrauti su vaiku, o tiesiog teisėjas paruošia tuos klausimus, juos aptaria su psichologu. Tai čia lygiai taip pat ir tokiu atveju suaugusiųjų [su negalia] galėtų išaiškinti ir specialistas, bet pareigūnams būtų, aišku, palengvinimas, kad tam tikrais atvejais būtų tokia forma. Tokias bendras teises paprastesne kalba pateikti galbūt irgi, tam tikriems žmonėms tikrai padėtų.“ – I.2

„Na, mokymai ir dar kartą mokymai, bet plius tie mokymai turi būti mokslu grįsti, nes tų pačių mokymų yra daug siūloma. Ir neretai matai, kad kai kurių kolegų žinios yra pasenusios. (...) Manychiau, kad daug kas netgi gal ir nežino apie Konvenciją [JT žmonių su negalia teisių konvencija]. (...) Pirmas dalykas, taip, kad turi būti užtikrinamas mokymas specialistų.“ – I.13

GINAMŪJŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ

04 Paramos darbuotojų ir kitų specialistų patirtys

„Mes nieko nežinom, mes tokie neraštingi šioje srityje esam. Aš galvočiau, visų pirma pradėkime kalbėti apie tai daugiau, visuomenę jautrinti ir tada ateis dalykai į visas sritis šiek tiek. Tiesiog pirma tokia reakcija visada būna, ypač kai kalbama apie nusikaltimus ir panašiai. Tai, jeigu mes nepažinome, mes nejautrūs, tai tada labai nurašomi visi dalykai. Labai greitai užsidedamas ženklas ir viskas.“ – I.4

„Bet sakykim, kalbant apie pareigūnus, yra vienas toks niuansas, ar mokymai yra visiems privalomi? Kas vyksta ten policijos mokykloje arba kai ruošiami pareigūnai? Kur rengiančios pareigūnus įstaigos tai mokymai yra, bet klausimas, ar jie yra visiems privalomi, ar vat praėjo mokymus ir viskas? Išklause kursą, bet kas toliau? Ar yra kažkokia sistema, kad tą kursą turi, tada privalo kas kažkiek laiko atnaujinti? Galbūt testą kokį išlaikyti? Čia viskas, man atrodo, atsiremia į tai, kiek pats specialistas motyvuotas, kad tų žinių įgyti ar jas naudoti.“ – I.13

“

VALSTYBĖS TURI UŽTIKRINTI VEIKSMINGĄ ŽMONIŲ SU NEGALIA TEISĖ Į TEISINGUMĄ LYGIAI SU KITAIŠ ASMENIMIS, ĮSKAITANT PROCESINIŲ IR PAGAL AMŽIŲ TINKAMŲ SĄLYGŲ SUDARYMĄ.

04

IŠVADOS IR
REKOMENDACIJOS

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

01 Išvados

Bendras šios ataskaitos tikslas buvo apžvelgti pagrindines kliūtis ir gerą patirtį, siekiant identifikuoti sistemos spragas, susijusias su teise į teisingumą ir sąlygų pritaikymu ginamiesiems, patiriantiems psichikos sveikatos sutrikimų, psichosocialinę ar (ir) intelekto negalią. Tyrimas rėmėsi Tarptautiniais principais ir gairėmis dėl žmonių su negalia teisės į teisingumą (JT, 2020) (principai **1, 3, 4, 5, 6** ir **10**). Pagrindinės nustatytos kliūtys pateikiamos žemiau pagal analizuojamus principus.

Principas 1. Visi žmonės su negalia turi teisinį veiksnumą, todėl nei vienam iš jų dėl negalios negali būti apribota teisė į teisingumą.

Civilinėje teisėje neveiknumas paprastai nustatomas tik esant psichikos sveikatos sutrikimams ir gali būti pripažintas visam laikui. Todėl sprendimas pripažinti asmenį neveiksniu Lietuvoje gali būti taikomas visą gyvenimą.

Baudžiamosios teisės sistemoje, be Baudžiamojo proceso kodekso 471 straipsnyje numatytų apribojimų, teismas, sprenddamas, ar pripažinti asmens ribotą kompetenciją tam tikrose srityse, ir taikdamas medicinos priemones, privalo reikalauti asmens ambulatorinės psichiatrinės ekspertizės. Stacionarinė teismo psichiatrinė ekspertizė asmeniui gali būti taikoma tik tada, kai teismas sprendžia, ar pripažinti asmenį neveiksniu. Tai reiškia, kad stacionarinė teismo psichiatrinė ekspertizė negali būti skiriama, jeigu byloje yra pripažintas ribotas veiksnumas kai kuriose srityse, tačiau teismas nenustato, kad asmuo negali suprasti savo veiksmų toje srityje prasmės ar jų valdyti dėl psichikos sveikatos būklės.

Nepaisant to, kad Konvencijos 14 straipsnis draudžia riboti laisvę dėl negalios, Lietuvoje yra tam tikrų aplinkybių, kai galimybė į ir visapusiškas dalyvavimas baudžiamajame procese gali būti įstatymu apribotas asmenims su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei psichikos sveikatos sutrikimų patirtimi.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

3 principas. Žmonės su negalia, įskaitant vaikus su negalia, turi teisę į pritaikytas procesines sąlygas.

Be vertimo raštu, žodžiu ir privalomo advokato dalyvavimo, Lietuvos baudžiamosios justicijos sistemoje nėra jokių formalių nuostatų dėl proceso pritaikymo. Praktikoje proceso pritaikymo priemonės paliekamos teisėjų, prokurorų ir kitų baudžiamosios justicijos specialistų nuožiūrai. Pavyzdžiui, nors Lietuvos Respublikos teisėjų etikos kodekse ar jį patvirtinančiuose dokumentuose negalios klausimai tiesiogiai neminimi, naujausiame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teismų praktikos biuletenyje (Nr. 55, 2021 m. sausio–birželio mėn.) pateikiama informacija apie tai, kaip tinkamai elgtis su asmenimis su negalia.

Iš pusiau struktūruotų interviu metu gautos informacijos matyti, kad esama situacija kelia iššūkių ginamiesiems su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriantiems psichikos sveikatos sutrikimų, pavyzdžiui, nes jie negali pilnai suprasti proceso ir įtakos jų teisėms. Nors kai kurie baudžiamosios justicijos specialistai žino apie geriausią tarptautinę praktiką šioje srityje, vis dėlto teisinių reglamentų ir oficialių gairių trūkumas sukelia nenorą pritaikyti procesines sąlygas, nes jų poveikis teisiniams procesams yra neaiškus ir teoriškai gali būti naudojamas kaip netinkamo teismo sprendimo įrodymas.

4 principas. Žmonės su negalia turi teisę laiku ir prieinamu būdu susipažinti su teisiniais pranešimais ir informacija lygiai su kitais asmenimis.

Dauguma tyrimo dalyvių kalbėjo apie laiku teikiamus teisinius pranešimus, tačiau akivaizdžiai trūksta prieinamų priemonių, informacijos lengvai suprantamos kalbos formatu ir tam tikrų specializuotų bendravimo įgūdžių baudžiamosios justicijos specialistams. Kaip ir 3 principo atveju, Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse yra apibrėžtos tik vertėjo pareigos, nenurodant konkrečių nuorodų į patikslinimus, reikalingus verčiant asmenims su negalia. Dauguma dalyvių pusiau struktūruotuose pokalbiuose akcentavo apskritai žemą viešojo sektoriaus teisininkų teikiamos teisinės pagalbos kokybę.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

5 principas. Žmonės su negalia taip pat kaip kiti asmenys turi teisę į visas materialines ir procesines garantijas, kurios yra pripažįstamos tarptautinėje teisėje, o valstybės privalo sudaryti reikiamas sąlygas, skirtas užtikrinti tinkamą procesą.

Kaip minėta, ar ginamajam reikia sąlygų pritaikymo priemonių paliekama nuspręsti teisėjų ir prokurorų nuožiūrai. Tokia praktika subjektyvi, nes pagrįsta konkretaus baudžiamosios justicijos specialisto žiniomis ir patirtimi. Jeigu padarius nusikalstamą veiką asmuo pripažįstamas visiškai ar iš dalies neatsakingu už nusikaltimą arba jam diagnozuojamas psichikos sveikatos sutrikimas, dėl kurio pablogėja gebėjimas suvokti ar valdyti savo veiksmus, teisminiame procese bus skiriamos gydymo priemonės.

Tai gali atsitikti ikiteisminio tyrimo metu arba teismo proceso metu ir asmuo gali būti siunčiamas teismo psichiatrijos ekspertizei tik tuo atveju, jei yra pakankamai įrodymų, patvirtinančių, kad jis padarė konkretų nusikaltimą. Pabaigus teismo psichiatrijos ekspertizę, pagal Baudžiamojo proceso kodeksą nei teismas, nei prokuroras neprivalo atitinkamo asmens informuoti apie eksperto išvadą ar bylos perdavimą nagrinėti teisme. Tačiau teisėjas privalo informuoti asmens atstovus pagal įstatymą, šeimos narius ar artimiausius giminaičius, taip pat gynėją ir prokurorą.

Teismas sprendžia, kokios konkrečios medicinos priemonės taikytinos nusikaltimą padariusiam asmeniui. Šis sprendimas grindžiamas padarytos veikos pavojingumo laipsnio, asmens, kaip individo, pavojingumo laipsnio įvertinimu, psichiatrinės ekspertizės metu pateiktomis išvadomis ir rekomendacijomis.

Minėto proceso aptarimas per pusiau struktūruotus interviu su asmenimis, patiriančiais psichikos sveikatos sutrikimų, intelekto ar (ir) psichosocialinę negalią, ir kuriems šiuo metu taikomos privalomosios medicininės priemonės, atskleidė, kad tinkamų procedūrinių apsaugos priemonių nebuvimas kelia bejėgiškumo jausmą, apriboja galimybes dalyvauti sprendimų priėmimo procese. Tai prieštarauja teisingam procesui ir Europos Komisijos rekomendacijoms dėl procedūrinių garantijų pažeidžiamiems asmenims.

6 principas. Žmonės su negalia turi teisę į nemokamą arba įperkamą teisinę pagalbą.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas numato 10 situacijų, kai advokato turėjimas yra privalomas, ir tais atvejais teisinė pagalba įtariamiesiems ar kaltinamiesiems suteikiama nepriklausomai nuo jų turtinės padėties. Pavyzdžiui, asmenys su negalia laikomi pažeidžiamais ir

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

teisingumo sistemos sumetimais privalo turėti teisinį atstovavimą. Be to, Baudžiamojo proceso kodekse numatytos papildomos apsaugos priemonės pažeidžiamiesiems asmenims, pavyzdžiui asmenims, kurie dėl „fizinės ar psichinės negalios“ negali pasinaudoti teise gintis. Teismui ir policijos pareigūnams neleidžiama nepaisyti šios teisės, net jei asmuo šios teisės atsisako.

Tyrimo metu atliktuose interviu išryškėjo valstybės garantuojamos teisinės pagalbos kokybės ir advokatų paskirstymo problemos. Tyrimo dalyviai nurodė, kad jiems nebuvo suteikta pakankamai laiko bendrauti su paskirtais advokatais prieš teismo procesą, jo metu ir po jo. Be to, teikiama pagalba buvo nenuosekli, nes kiekviename privalomųjų medicinos priemonių peržiūros posėdyje dalyvavo skirtingi teisininkai.

10 principas. Visiems asmenims, dirbantiems teisingumo sistemoje, turi būti pravestos informuotumo didinimo ir mokymo programos, kuriose aptariami žmonių su negalia teisių klausimai, o konkrečiau jų teisė į teisingumą.

2010 m. Lietuvos policija surengė mokymus „Bendravimas su nusikaltimų aukomis“, kuriuose buvo nagrinėjama negalios diskriminacijos tema. Surengta 15 seminarų, kuriuose dalyvavo 223 policijos pareigūnai. 2011 m. surengtuose 8 seminaruose dalyvavo dar 110 pareigūnų. Šiuo metu efektyvus bendravimo su pažeidžiamais asmenimis mokymus yra baigę 50 teismo savanorių. Nebuvo rasta jokios informacijos apie sisteminius mokymus, kurie galėjo vykti pastaruoju metu, išskyrus kai kurias žmogaus teisių NVO pastangas vykdant projektus.

Generalinė prokuratūra patvirtino, kad mokymai prokurorams įvairiomis temomis vyksta. Tačiau kokybinis tyrimas atskleidė, kad daugelis prokurorų neturi reikiamų įgūdžių ar žinių, kaip bendrauti su asmenimis su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia, taip pat neturi žinių apie Europos Komisijos rekomenduojamas procedūrinės garantijas ir pritaikymą.

2021 m. Lietuvos nacionalinės teismų administracijos organizuojuose mokymuose „Psichikos veikatos raštingumas“ dalyvavo 33 teisėjai ir 6 teisėjų padėjėjai, o 2022 metais seminare „Pažeidžiami teismo dalyviai“ dalyvavo 25 teisėjai. Nevyriausybinė organizacija „Psichikos sveikatos perspektyvos“ 2022 m. surengė mokymus 60 teisėjų ir teisėjų padėjėjų „Pažeidžiami baudžiamosios justicijos proceso dalyviai: teismų interesų užtikrinimas ir efektyvi komunikacija“. Šiose mokymo sesijose buvo nagrinėjamos įvairios temos, įskaitant psichikos sveikatą, negalios socialinius ir žmogaus teisių modelius, krizių valdymą, bendravimo įgūdžius, deeskalavimo būdus ir palaikomus sprendimų priėmimo modelius.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Nepaisant šių pastangų, iš pokalbių su baudžiamosios justicijos specialistais akivaizdu, kad reikia daugiau informuotumo ir mokymo programų, kurios užtikrintų savalaikį individualių poreikių atpažinimą ir sąlygų pritaikymą asmenims su negalia. Šios mokymo programos turėtų būti rengiamos reguliariai, užtikrinant naujų darbuotojų įtraukimą ir reguliarių esamų specialistų žinių atnaujinimą.

02 Rekomendacijos

Galutinis šios ataskaitos tikslas buvo iš įvairių suinteresuotųjų šalių surinkti rekomendacijas, kaip skatinti ginamųjų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei psichikos sveikatos sutrikimų patirtimi įtraukimą ir teisę į teisingumą, konkrečiai nurodant pagrindinę reikalingą paramą ir sąlygas.

Rekomendacijos valstybinėms institucijoms

1. Siekiant laikytis JT Žmonių su negalia teisių konvencijos 1 straipsnio nuostatų, būtina nuodugniai peržiūrėti ir pakeisti visus galiojančius teisinius negalios apibrėžimus. Būtina atsisakyti pasenusio ir diskriminacinio termino „psichiniai trūkumai“ vartojimo atitinkamuose Baudžiamojo proceso kodekso skyriuose, įskaitant 51, 52, 79, 200, 312, 316, 367 ir 368 straipsnius. Be to, visi su asmenimis su negalia susiję teisės aktai turi būti peržiūrėti ir pakeisti, kad būtų pašalintos bet kokios diskriminacinės sąvokos ir būtų užtikrinta, kad jie atitiktų JT Žmonių su negalia teisių komiteto rekomendacijas, naudojant tarptautinius standartus atitinkančią ir orumą puoselėjančią kalbą.
2. Baudžiamojo proceso kodeksas šiuo metu neleidžia asmenims, kuriems buvo taikytos priverčiamosios medicinos priemonės, siekti, kad sprendimas būtų peržiūrėtas arba kad priemonės būtų panaikintos. Siūloma keisti įstatymą, kad būtų numatytos tokios teisės ir būtų užtikrinta, kad asmenys galėtų jomis pasinaudoti.
3. Į visuomenės sveikatos politiką ir planus svarbu įtraukti sulaikytų asmenų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriančių psichikos sveikatos sutrikimų sveikatos priežiūros poreikius. Tai apima tinkamą sveikatos priežiūros paslaugų teikimą kalėjimuose, kad būtų patenkinti tų, kuriems reikia gydymo dėl fizinės ir psichikos sveikatos, poreikiai.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

4. Siekiant užtikrinti geresnius paramos mechanizmus asmenims su negalia, rekomenduojama atitinkamuose reglamentuose išplėsti lydinčiųjų asmenų (angl. support persons) apibrėžimą ir vaidmenį. Tai suteiks aiškumo baudžiamosios justicijos specialistams dėl lydinčiųjų asmenų vaidmens procese ir užtikrins, kad ginamieji gaus tinkamą paramą ir pagalbą visapusiškai dalyvauti baudžiamajame procese.
5. Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba turėtų gerinti teisinės pagalbos, teikiamos labiausiai pažeidžiamiems asmenims, kokybę. Tai galima pasiekti diegiant geriausią tarptautinę praktiką ir organizuojant mokymus apie negalios atpažinimą, efektyvų bendravimą ir prieinamumo priemones.
6. Teisių išaiškinimo protokolas turėtų būti atnaujintas, siekiant užtikrinti, kad informacija būtų pateikiama taip, kad ją lengvai suprastų asmenys su negalia. Tai gali apimti informacijos pateikimą lengvai suprantama kalba bei Brailio raštu.
7. Skiriant lėšas, reikia jas paskirstyti taip, kad būtų atsižvelgta į asmenų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriančių psichikos sveikatos sutrikimų poreikius, būtų pagerintos jų galimybės gauti reikiamas paslaugas ir paramą. Tai galima pasiekti atsižvelgiant į tarptautinius standartus, geriausią praktiką ir konsultuojantis su atitinkamomis suinteresuotosiomis šalimis.
8. Svarbu peržiūrėti dabartinį keitimosi medicininiais įrašais procesą, kad būtų sukurtas aiškus informacijos perdavimo asmenims judant per baudžiamojo teisingumo sistemą procesas. Tai padėtų sumažinti klaidų riziką ir užtikrinti, kad asmenys gautų tinkamą pagalbą ir galimybę gauti vaistus skirtingose baudžiamojo proceso stadijose.
9. Sunkesnius nusikaltimus padariusiems ginamiesiems su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia ar patiriantiems psichikos sveikatos sutrikimų rekomenduojama nustatyti alternatyvias bausmių skyrimo priemones, apimančias visapusišką medicininę priežiūrą. Taip būtų užtikrinta, kad šie asmenys gautų tinkamą pagalbą ir būtų atsakingi už savo veiksmus.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

Rekomendacijos teismų ir baudžiamosios justicijos institucijoms

1. Svarbu užtikrinti, kad teismuose ir areštinėse dirbantys baudžiamosios justicijos specialistai gautų pakankamai mokymų ir žinių, kaip atpažinti ir bendrauti su asmenimis su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriančiais psichikos sveikatos sutrikimų. Tai ypač aktualu policijos pareigūnams, kurie dažnai pirmieji reaguoja į situacijas su psichikos sveikatos krizę išgyvenančiais asmenimis.
2. Turėtų būti nustatyta procedūra, skirta nustatyti, įvertinti ir suteikti būtiną individualią pagalbą pažeidžiamiesiems asmenims, kurie yra sulaukyti, įtariami, kaltinami arba nuteisti už nusikaltimą. Tai turėtų apimti asmenis su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriančius psichikos sveikatos sutrikimų. Aprašyta procedūra turėtų apimti visus etapus nuo pripažinimo iki poreikių įvertinimo ir būtinos pagalbos suteikimo.
3. Policijos pareigūnai ir teismų darbuotojai turėtų būti mokomi, kaip alternatyviais būdais paaiškinti intelekto ar (ir) psichosocialinę negalią turintiems asmenims įstatymines teises ir pareigas, kad jie pilnai suprastų baudžiamąjį procesą ir savo teises. Tai turėtų apimti papildomų klausimų, patvirtinančių asmens supratimą, uždavimą. Pavyzdžiui, užuot klausę „Ar suprantate savo teises?“, pareigūnai užduotų atvirus klausimus, padedančius įvertinti asmens supratimą. Šis vaidmuo turėtų būti atskirtas nuo pokalbių vedančių pareigūnų, kad būtų išvengta bet kokio interesų konflikto.
4. Norint geriau suprasti pažeidžiamos visuomenės grupės paplitimą ir poreikius baudžiamojo teisingumo sistemoje, būtina sistemingai rinkti duomenis apie įtariamuosius, sulaikytus, kaltinamuosius ar nuteistus asmenis su negalia ar psichikos sveikatos sutrikimais.
5. Siekiant užtikrinti, kad ginamiesiems su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriantiems psichikos sveikatos sutrikimų būtų suteikta tinkama priežiūra ir parama, itin svarbu reguliariai vertinti įkalinimo ir vertinimo centruose teikiamų psichikos sveikatos paslaugų kokybę. Siekiant užtikrinti atskaitomybę ir skaidrumą, rekomenduojama sukurti nepriklausomą stebėsenos mechanizmą, kuris būtų atskaitingas prižiūrinčioms institucijoms. Tokie vertinimai gali padėti nustatyti sritis, kurias reikia tobulinti, ir užtikrinti, kad ginamiesiems su negalia būtų suteikta tinkama pagalba ir parama. Reguliarūs vertinimai ir ataskaitų teikimo mechanizmai taip pat padėtų sumažinti stigmatizavimą ir padidinti baudžiamosios justicijos specialistų, plačiosios visuomenės ir ginamųjų artimųjų informuotumą.
6. Baudžiamosios justicijos specialistams turėtų būti pateiktos moksliniais įrodymais grįstos gairės, siekiant sumažinti stigmą ir baimę elgtis neteisingai asmenų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriančių psichikos sveikatos sutrikimų atžvilgiu.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

7. Turėtų būti sukurtas baudžiamosios justicijos specialistų užklausų kanalas, kuris leistų turėti prieigą prie informacijos ir paramos, dirbant su ginamaisiais su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia ar patiriančiais psichikos sveikatos sutrikimų.

Rekomendacijos baudžiamosios justicijos specialistams

1. Ginamieji su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia ar patiriantys psichikos sveikatos sutrikimų turėtų aktyviai įsitraukti į procesą, būti informuoti apie teises galimybes ir jiems teikiamą pagalbą. Šiame kontekste ypatingai svarbu įsipareigoti pateikti informaciją prieinamais formatais, pvz., lengvai suprantama kalba arba Brailio raštu.
2. Informacija apie ginamųjų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriančių psichikos sveikatos sutrikimų individualius poreikius ir reikiamą pagalbą turi būti pateikta atitinkamoms institucijoms arba priežiūros įstaigoms, siekiant užtikrinti atskaitomybę ir skaidrumą.
3. Priimant strateginius sprendimus dėl išteklių paskirstymo, reikėtų atsižvelgti į ginamųjų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriančių psichikos sveikatos sutrikimų, taip pat kitų pažeidžiamų asmenų poreikius ir reikalingas procedūrinės sąlygas.
4. Prieš įgyvendinant naują politiką ar procedūras, turėtų būti atlikti rizikos vertinimai, siekiant nustatyti ir spręsti bet kokią galimą riziką ar iššūkius, kuriuos jie gali sukelti asmenims su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriantiems psichikos sveikatos sutrikimų.
5. Glaudus ir reguliarus bendradarbiavimas su pilietinės visuomenės organizacijomis, žmogaus teisių ir negalios nevyriausybinėmis organizacijomis gali padėti sukurti ir įgyvendinti kokybiškas programas, atitinkančias asmenų su intelekto ar (ir) psichosocialine negalia bei patiriančių psichikos sveikatos sutrikimų poreikius.

05

LIETRATŪROS
SARĀŠAS

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Council of Europe (2023) *Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 10 to 20 December 2021*: <https://rm.coe.int/1680aa51af>

Council of Europe (2019) *Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 20 to 27 April 2018*: <https://rm.coe.int/168095212f>

Europos Komisija (2013 m.) *2013 m. lapkričio 27 d. Komisijos rekomendacija dėl procesinių garantijų pažeidžiamiesiems asmenims, įtariamiesiems ar kaltinamiesiems baudžiamosiose bylose (2013/C 378/02)*: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224\(02\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LT/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013H1224(02)).

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2018) *Apklausų kambaryje*: <https://bit.ly/42q2USx>

Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2017) *Prieinamas pranešimas apie teises Lietuvoje*: <https://hrmi.lt/wp-content/uploads/2017/06/Letter-of-rights-EN-2017.pdf>

Lithuanian Social Research Centre (2020) *Presumption of Innocence: procedural rights in criminal proceedings*: bit.ly/3oFcVwH

JT (2006 m.) *Žmonių su negalia teisių konvencija*: <http://www.ndt.lt/jungtiniu-tautu-neigaliuju-teisiu-komiteto-rekomendacijos-lietuvai/>

JT Žmonių su negalia teisių komitetas (2016) *Baigiamosios pastabos dėl pirminės Lietuvos ataskaitos (CRPD/C/LTU/CO/1)*: <http://www.ndt.lt/jungtiniu-tautu-neigaliuju-teisiu-komiteto-rekomendacijos-lietuvai/>

JT komitetas prieš kankinimą (2021) *JT komitetas prieš kankinimą sveikina Lietuvos pažangą užtikrinant žmogaus teises*: <https://bit.ly/3IKWbek>

JT (2020) *Tarptautiniai principai ir gairės dėl teisės kreiptis į teismą asmenims su negalia*: <https://www.lnf.lt/wp-content/uploads/2020/12/Access-to-Justice-LT.pdf>

UN (2008) *Backgrounder: Disability Treaty Closes a Gap in Protecting Human Rights*: <https://bit.ly/3BkmMuF>

PRIEDAI

PRIEDAI

1 priedas - Interviu dalyvių profiliai

Nr.	ID	Respondentų profiliai	Lytis	Amžius	Interviu trukmė	Sąlyčio su teisingumo sistema trukmė (metais)	Interviu tipas (gyvas, nuotolinis)	Kita svarbi informacija
I.1	LT/J/M/01	Prokuroras	Vyras	58	1:01:09	30	Nuotoliniu būdu	
I.2	LT/L/F/02	Teisininkė, akademikė	Moteris	47	56:48		Nuotoliniu būdu	
I.3	LT/P/F/03	Policininkė, ikiteisminio tyrimo pareigūnė	Moteris	43	50:00		Nuotoliniu būdu	
I.4	LT/S/F/04	Socialinė darbuotoja	Moteris	43	41:54	2	Nuotoliniu būdu	
I.5	LT/DPS/F/05	Asmuo su psichosocialine negalia	Moteris	21	35:23	3	Gyvai	Ginamasis ir priverstinio gydymo patirtis
I.6	LT/DPS/F/06	Asmuo su psichosocialine negalia	Moteris	33	17:33	1	Gyvai	Ginamasis ir priverstinio gydymo patirtis
I.7	LT/DI/M/07	Asmuo su intelekto negalia	Vyras	46	22:30	25	Gyvai	Ginamasis ir priverstinio gydymo patirtis

PRIEDAI

1 priedas - Interviu dalyvių profiliai

Nr.	ID	Respondentų profiliai	Lytis	Amžius	Interviu trukmė	Sąlyčio su teisingumo sistema trukmė (metais)	Interviu tipas (gyvas, nuotolinis)	Kita svarbi informacija
I.8	LT/DPS/M/08	Asmuo su psichosocialine negalia	Vyras	47	20:06	25	Gyvai	Ginamasis ir priverstinio gydymo patirtis
I.9	LT/DPS/M/09	Asmuo su psichosocialine negalia	Vyras	36	37:19	10	Gyvai	Ginamasis ir priverstinio gydymo patirtis
I.10	LT/DI/M/10	Asmuo su intelekto negalia	Vyras	58	22:09	3	Gyvai	Ginamasis ir priverstinio gydymo patirtis
I.11	LT/L/M/11	Teisininkas	Vyras	39	56:54		Nuotoliniu būdu	
I.12	LT/J/M/12	Teisėjas	Vyras	47	34:36		Nuotoliniu būdu	
I.13	LT/S/M/13	Teisės psichologas	Vyras	38	54:34		Nuotoliniu būdu	

* Pirmiausia respondentų buvo paprašyta perskaityti informuoto sutikimo formą ir tik ją perskaičius bei pasirašius buvo pradėtas interviu ir jo įrašymas.

PRIEDAI

2 priedas - Interviu teminės analizės rezultatai

Temos	I.1	I.2	I.3	I.4	I.5	I.6	I.7	I.8	I.9	I.10	I.11	I.12	I.13
Kodų segmentai	24	46	34	48	37	8	4	17	36	12	37	14	26
Specializuotų žinių ir mokymų trūkumas	x	x	x	x	x				x		x	x	x
Statistinių duomenų trūkumas	x	x										x	
Pasenusi terminologija ir praktikos	x	x	x	x							x		
Psichologo įtraukimas			x	x	x	x				x	x	x	x
Asmeninės ginamųjų patirtys					x				x	x			
Gerosios praktikos	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	
Rekomendacijos	x	x	x	x	x						x		x
Žmogiškųjų išteklių ir tolygaus lėšų paskirstymo trūkumas	x		x	x							x		
Žmogiškasis faktorius	x		x	x							x		
Teikiamos teisinės pagalbos kokybės įvairovė	x	x			x		x	x	x	x	x		
Iššūkiai susiję su teise į informaciją		x	x	x	x	x		x	x	x	x		x
Fizinės baudmės, spaudimas ir nežmogiškas elgesys su ginamaisiais				x	x			x	x		x		

PRIEDAI

3 priedas - Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolas

PATVIRTINTA

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2014 m.
gruodžio 29 d. įsakymu Nr. I-288
(Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2020 m.
balandžio 28 d. įsakymo Nr. I- 107 redakcija)

TEISIŲ ĮTARIAMAJAM IŠAIŠKINIMO PROTOKOLO PRIEDAS

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (BPK) 21 straipsnio 4 dalį įtariamasis turi šias teises:

1. Gauti informaciją apie su juo susijusio baudžiamojo proceso padėtį, žinoti, kuo jis įtariamasis.

Įtariamasis turi teisę, kad jam suprantama kalba būtų skubiai ir nuodugniai pranešta apie pareikšto įtarimo pobūdį bei pagrindą.

Pranešime apie įtarimą, ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro nutarime ar ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartyje pripažinti įtariamuoju turi būti nurodyta nusikalstama veika (padarymo vieta, laikas, kitos aplinkybės) ir baudžiamasis įstatymas, numatantis tą nusikalstamą veiką, taip pat išvardytos įtariamojo teisės.

Naujas pranešimas apie įtarimą turi būti įteiktas tik tuo atveju, kai keičiasi įtarimo turinys.

2. Nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento turėti gynėją.

Įtariamasis turi teisę gintis pats arba per pasirinktą gynėją. Ši teisė garantuojama nuo sulaikymo ar pirmosios apklausos momento.

Jeigu įtariamasis neturi lėšų pasisamdyti gynėją, jam turi būti nemokamai teikiama teisinė pagalba įstatymo, reglamentuojančio valstybės garantuojamos teisinės pagalbos teikimą, nustatyta tvarka.

Sulaikytas arba suimtas įtariamasis turi teisę matytis su gynėju be pašalinių asmenų. Laikino sulaikymo įstaigos arba suėmimą vykdančios įstaigos nustatytu darbo laiku vykstančių įtariamojo ir jo gynėjo susitikimų skaičius ir trukmė negali būti ribojami.

3. Gauti vertimą žodžiu ir raštu.

Lietuvos Respublikoje baudžiamasis procesas vyksta valstybine lietuvių kalba.

Lietuvių kalbos nemokančiam įtariamajam užtikrinama teisė daryti pareiškimus, duoti parodymus ir paaiškinimus, paduoti prašymus ir skundus, kalbėti teisme gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jis moka. Visais šiais atvejais, taip pat susipažindamas su bylos medžiaga įtariamasis turi teisę naudotis vertėjo paslaugomis BPK nustatyta tvarka.

Įtariamajam įstatymų nustatyta tvarka įteikiami bylos dokumentai turi būti išversti į jo gimtąją kalbą arba į kitą kalbą, kurią jis moka.

4. Informuoti konsulines įstaigas ir vieną asmenį.

Sulaikius įtariamąjį ar jam paskyrus suėmimą, sulaikant dalyvavęs ikiteisminio tyrimo pareigūnas arba prokuroras ar skiriant suėmimą dalyvavęs prokuroras privalo apie tai pranešti vienam iš įtariamojo nurodytų šeimos narių ar artimųjų giminaičių. Jeigu įtariamasis nenurodo jokio asmens, bet pageidauja, kad apie sulaikymą ar suėmimą būtų pranešta, ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras savo nuožiūra privalo pranešti vienam iš įtariamojo šeimos narių ar artimųjų giminaičių, jei šį pavyksta nustatyti. Jei įtariamasis nori, kad apie sulaikymą ar suėmimą būtų pranešta kitam asmeniui, kuris nėra šeimos narys arba artimasis giminaitis, ikiteisminio tyrimo pareigūnas

PRIEDAI

3 priedas - Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolas

ar prokuroras turi užtikrinti, kad dėl to nebus pakenkta ikiteisminio tyrimo sėkmei.

Ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras gali atsakyti pranešti apie sulaikymą ar suėmimą, jei įtariamasis motyvuotai paaiškina, kad toks pranešimas gali pakenkti jo šeimos narių, artimųjų giminaičių ar kito asmens saugumui.

Įtariamajam turi būti sudaryta galimybė pačiam pranešti šeimos nariams ar artimiesiems giminaičiams apie sulaikymą ar suėmimą.

Sulaikius kitos valstybės pilietį ar jam paskyrus suėmimą, sulaikant dalyvavęs ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras arba skiriant suėmimą dalyvavęs prokuroras nedelsdamas praneša Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerijai ir, jei sulaikytas arba suimtas įtariamasis pageidauja, – jo valstybės diplomatinei atstovybei ar konsulinei įstaigai.

5. Gauti skubią medicinos pagalbą.

Įtariamojo laisvės ar judėjimo ribojimas neturi sukelti dirbtinių kliūčių bendra tvarka gauti būtinąją medicinos pagalbą. Būtinoji medicinos pagalba teikiama neatsižvelgiant į įtariamojo pilietybę.

Būtinoji medicinos pagalba sulaikytam ar suimtam įtariamajam teikiama laikino sulaikymo įstaigos ar suėmimą vykdančios įstaigos veiklą reglamentuojančių teisės aktų nustatyta tvarka.

6. Žinoti maksimalų terminą, kiek valandų (dienų) gali būti apribojama jo laisvė iki bylos nagrinėjimo teisminėje institucijoje pradžios.

Maksimalus laikino sulaikymo terminas yra 48 valandos. Šis terminas skaičiuojamas nuo asmens faktinio sulaikymo nusikalstamos veikos padarymo ar kitoje vietoje.

Maksimalus suėmimo terminas yra 18 mėnesių (jeigu įtariamasis nepilnametis, – 12 mėnesių). Iš karto suėmimo terminas gali būti paskirtas ir vėliau tęsiamas ne ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui.

Suėmimo terminas perdavus bylą nagrinėti teismui nėra ribojamas.

7. Duoti parodymus, tylėti ir (ar) atsakyti duoti parodymus apie savo paties galimai padarytą nusikalstamą veiką.

Duoti parodymus yra įtariamojo teisė, bet ne pareiga. Jeigu įtariamasis nusprendžia duoti parodymus, jis turi teisę neatsakyti į tam tikrus klausimus.

8. Pateikti tyrimui reikšmingus dokumentus ir daiktus.

Įtariamasis turi teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui arba teismui savo iniciatyva pateikti daiktus ir dokumentus, turinčius reikšmės nusikalstamai veikai tirti ir nagrinėti, arba BPK nustatytais pagrindais teikti prašymą ikiteisminio tyrimo pareigūnui ar prokurorui dėl tokių daiktų ir dokumentų išreikalavimo.

9. Pateikti prašymus.

Įtariamasis turi teisę ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui ar ikiteisminio tyrimo teisėjui pateikti su ikiteisminiu tyrimu susijusius prašymus. Šie prašymai pagal kompetenciją nagrinėjami BPK ir kitų teisės aktų nustatyta tvarka ir terminais.

10. Pareikšti nušalinimus.

Įtariamasis turi teisę pareikšti nušalinimą ikiteisminio tyrimo pareigūnui, prokurorui, ikiteisminio tyrimo teisėjui, advokatui, advokato padėjėjui, vertėjui, ekspertui ir specialistui BPK nustatytais pagrindais ir tvarka.

Nušalinimas turi būti pareiškiamas ir motyvuojamas raštu.

Dėl vertėjo, eksperto ar specialisto nušalinimo sprendžia ikiteisminį tyrimą atliekantis ikiteisminio tyrimo pareigūnas ar prokuroras. Dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno nušalinimo sprendžia prokuroras. Dėl prokuroro,

PRIEDAI

3 priedas - Teisių įtariamajam išaiškinimo protokolas

advokato ir advokato padėjėjo nušalinimo sprendžia ikiteisminio tyrimo teisėjas. Dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo nušalinimo sprendžia apylinkės teismo pirmininkas.

11. Susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga.

Įtariamasis ir jo gynėjas turi teisę ikiteisminio tyrimo metu bet kuriuo momentu susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis, išskyrus proceso dalyvių duomenis, saugomus atskirai nuo kitos ikiteisminio tyrimo medžiagos, taip pat susipažinimo metu daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus.

Rašytinis prašymas susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga ar susipažinimo metu daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus pateikiamas prokurorui. Prokuroras turi teisę neleisti susipažinti su visais ikiteisminio tyrimo duomenimis ar jų dalimi, taip pat neleisti daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus, jei toks susipažinimas, prokuroro manymu, galėtų pakenkti ikiteisminio tyrimo sėkmei.

Prokuroras neturi teisės neleisti susipažinti su visais ikiteisminio tyrimo duomenimis, jei ikiteisminis tyrimas baigtas ir yra rašomas kaltinamasis aktas.

Jeigu įtariamasis yra suimtas, teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo duomenimis ir teisę daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas ar išrašus turi jo gynėjas, o atsisakius gynėjo – įtariamasis.

Susipažįstant su ikiteisminio tyrimo medžiaga, draudžiama daryti ikiteisminio tyrimo medžiagos kopijas, kai duomenys yra: apie nepilnamečius įtariamuosius ir nukentėjusiuosius; apie privatų proceso dalyvių gyvenimą; dėl nusikalstamų veikų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui; užfiksuoti proceso veiksmų protokoluose ir jų prieduose, kai informacija gauta panaudojus kriminalinės žvalgybos informacijos rinkimo būdus ir priemones Lietuvos Respublikos kriminalinės žvalgybos įstatymo ar atlikus slaptus ikiteisminio tyrimo veiksmus bei prokurorui pasinaudojus teise susipažinti su informacija BPK nustatyta tvarka; informacija, kuri sudaro valstybės, tarnybos, profesinę ar komercinę paslaptį (šiuo atveju draudžiama daryti ir ikiteisminio tyrimo medžiagos išrašus).

12. Apskųsti ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro ar ikiteisminio tyrimo teisėjo veiksmus ir sprendimus.

Ikiteisminio tyrimo pareigūno proceso veiksmus ir nutarimus įtariamasis turi teisę apskųsti ikiteisminį tyrimą organizuojančiam ir jam vadovaujančiam prokurorui. Jei prokuroras atsisako patenkinti skundą, prokuroro sprendimas gali būti skundžiamas aukštesniajam prokurorui, o aukštesniojo prokuroro sprendimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Prokuroro proceso veiksmus ir nutarimus įtariamasis turi teisę apskųsti aukštesniajam prokurorui. Jei aukštesnysis prokuroras atsisako patenkinti skundą, šis jo nutarimas gali būti skundžiamas ikiteisminio tyrimo teisėjui.

Ikiteisminio tyrimo teisėjo atliekamus proceso veiksmus ir jo priimtas nutartis, išskyrus tas, kurios negali būti skundžiamos, įtariamasis turi teisę BPK nustatyta tvarka apskųsti aukštesniajam teismui.